

<https://doi.org/10.21301/eap.v20i2.6>

Ivana Lučić-Todosić

Naučni institut za veterinarstvo Srbije, Beograd

ivanalucictodosic@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1712-278X>

Razvoj veterinarske antropologije: između upotrebe i tumačenja

Apstrakt: U radu je predstavljen razvoj jedne sasvim neobične antropološke subdiscipline, veterinarske antropologije. Razmatraju se definicija, oblasti istraživanja, istraživačke teme i uloga antropologa u transdisciplinarnim istraživanjima. Predstavljani su pravci kojima se ova oblast kretala i doprinos koji je dala u oblasti javnog zdravlja. Veterinarska antropologija je nastala iz potrebe da se pitanjima bolesti životinja u zemljama u razvoju priđe iz holističke perspektive, i da se stočarima obezbedi siguran, kulturno i ekonomski prihvatljiv način brige o zdravlju stoke. Koristeći se etnografskim metodama antropolozi su, zajedno sa veterinarima, rešavali pitanja od značaja za zdravlje ljudi i životinja. Prateći izazove vremena, antropolozi su na početku 21. veka pomerili svoj fokus interesovanja sa praksi tradicionalne i moderne veterine, ka pitanjima doprinosa ljudskih zajednica i kulturnih praksi u širenju zaraznih bolesti. Sprovodeći etnografska istraživanja u epicentrima epizootija, uočavali su promene u odnosima ljudi i životinja i učinili su korak više ka razumevanja vrsta.

Cljučne reči: etnoveterinarska istraživanja, veterinarska antropologija, primena antropologije, ljudsko-životinjski odnosi, zoonoze, „Jedno zdravlje”, biosigurnost

Subdisciplina sa dve perspektive

Kada razmatramo termin veterinarska antropologija, on sam po sebi zvuči kontradiktorno i nespojivo. Najpre zbog toga što je nastao kao spoj dve naučne discipline koje imaju sasvim različite predmete istraživanja, kao i ciljeve i metode. Zatim zbog neobičnog redosleda naziva discipline, koji kao da sugerise primarni okvir discipline u koju se svrstava. Pitamo se kakva je to antropologija kojoj veterina daje okvir i usmerenje, i da li je čovek samo jedna od izdvojenih životinjskih vrsta, čijim se zdravstvenim znanjima, verovanjima i ponašanjima bavi. Ali, ukoliko ovom predmetu istraživanja pridemo na drugi način, kao istraživanjima koja se sprovode u domenu zdravstvenih kultura i praksi koje je razvio čovek da bi zaštitio zdravlje životinja, najpre onih o kojima se stara, a zatim i brigu o zaštiti i očuvanju životinjskih vrsta, posmatranih u sinhronom i

dijahronom okviru, onda se predmet istraživanja dovodi u odnos s ontološkim shvatanjima i praksama i otvara se široko polje istraživanja. Ako subdisciplinu veterinarsku antropologiju posmatramo iz antropološkog ugla, onda ona istražuje veterinarsku delatnost kao jedan aspekt ljudsko-životinjskih odnosa, koji se bavi zdravstvenim aspektima tog odnosa. Kao i sve druge antropološke subdiscipline, ona je neobična po svojim kompleksnim vezama kojima povezuje prirodne sa društvenim i humanističkim naukama. Ispitujući šta je sve bilo i šta je danas predmet istraživanja veterinarske antropologije, ukazaćemo na razvoj te subdiscipline na koju, između ostalog, utiču globalna dešavanja, kao i promene u razumevanju odnosa između ljudi i životinja.

Rad će obuhvatiti nastojanja američkih i evropskih antropologa da definišu i ustanove veterinarsku antropologiju. U radu se ne istražuje pitanje statusa, razvoja i pristupa zdravstvenoj kulturi i brizi o zdravlju životinja u Srbiji i zemljama u okruženju. Analiza dodirnih tačaka ove dve discipline, sličnosti i razlika u naučnoj produkciji srpske i regionalne etnologije i antropologije s istraživanjima koja su oblikovala i ušla u domen veterinarske antropologije zahteva posebnu obradu i drugačiji pristup ovoj temi. Pogotovu što u domaćoj etnološkoj nauci postoji tradicija bavljenja „transhumantnim stočarstvom“, zasnovana na istraživanjima sezonskih kretanja ljudi i stoke i međusobnim odnosima koji se tom prilikom stvaraju na relaciji između ljudskih i životinjskih zajednica (Antonijević 1982; Belaj 2024; Čubrilović 1976; Lutovac 1932, 1961, 1977; Naumović i Dražeta 2023; Pavković 1981; Porčić 2007; Raičević 1931), ali i zato što su se pojavili novi pristupi i teme u antropološkim istraživanjima odnosa ljudi prema životinjama (Žakula 2013, 2014, 2017, 2021; Žakula i Živaljević 2018, 2019; Visković 2009).

Bolest kao metafora: implikacije bolesti životinja u društvenim naukama

Da se bolest može posmatrati kao metafora i simbol društvenih i kulturnih fenomena pokazala je još Suzan Sontag (1978) istražujući značenja tuberkuloze i raka u savremenom američkom društvu. Sagledavanje bolesti životinja kao metafore otvara prostor za dublje razmišljanje o ljudskoj prirodi, društvenim normama i našoj povezanosti s prirodom. Strah od nepoznatih opasnosti koje dolaze iz prirode često se izražava kroz metafore zoonoza. Na primer, pandemija COVID-19 podstakla je strah od zoonotskih bolesti,¹ ukazujući na ranjivost ljudskog zdravlja u odnosu na divlje životinje i promene u ekosistemima. Danas je poznato da je razumevanje antropogenih faktora od ključne važnosti za

¹ Zoonoze su infekcije i oboljenja životinja čiji se uzročnici u prirodnim uslovima mogu preneti na čoveka.

upravljanje zoonozama (Keck 2011; Gardener 2016; Keck and Lynteris 2018). Istraživanje kompleksnih odnosa između ljudi i životinja, kao i kulturnih i društvenih faktora koji utiču na negu i zdravstvene prakse, omogućava istraživačima da utvrde puteve transmisije zoonoza i posledice koje ostavljaju na društvene odnose. Mada izgledaju sasvim savremeno, ove teme su još od ranije bile poznate sociolozima i antropolozima. Zarazne bolesti životinja i epidemije uzrokovane zoonozama značajno su uticale na kolektivno pamćenje, utičući na percepciju i stavove ljudi o poreklu, posledicama i značaju zaraznih bolesti životinja u društvu i kulturi. Socijalna antropologija je povezana s istorijom javnog zdravlja i bolestima životinja. Da bi izgradio koncepte uzročnosti, konceptualni aparat socijalne antropologije istorijski se oslanja na dualizam prirode i društva. Pod uticajem promena u javnom zdravlju i upravljanju bolestima životinja, i on se menjao.

Francuski antropolog Frederik Kek skrenuo je pažnju da antropologija zoonoza i veterinarska antropologija imaju zajedničko polje istraživanja, i da njihove teme nisu potpuno nove za antropologiju. Analizirajući radove četvorice teoretičara socijalne antropologije, izdvojio je primere kako su četiri zarazne bolesti životinja proizvele različite društvene odgovore (Keck 2019). Od 1870. do 2000. godine Herbert Spenser, Vilijam Robertson Smit, Emil Dirken i Klod Levi-Stros analizirali su posledice slinavke i šapa, tuberkuloze, kravljih boginja i goveđe spongiformne encefalopatije, u kontekstu aktuelnih društvenih pitanja.

Još je Herbert Spenser u svom delu, *Studije sociologije* (1873) razmatrao odnos između stočara i države, u vezi sa merama koje su se primenjivale za suzbijanje slinavke i šapa, visoko zaraznih bolesti papkara. Kriza koja je tom prilikom nastala dovela je do narastajućih tenzija između države i stočara. Kao evolucionista, iskoristio je scenu gde stočari okupljeni u pabu negoduju nad nametnutim merama države, da pokaže kako stočari ne mogu pravilno da rezonuju i kako im je racionalnost uređene države strana. Stočari su prikazani kao neprikladni stanovnici koji nisu daleko odmakli od primitivnih plemenskih ljudi, podložnih magiji i religiji. Očekivanja koja su imali, da će im država magijskim sredstvima izlečiti stoku nisu se razlikovala, po Spenseru, od očekivanja primitivnih ljudi da će viša sila doneti kišu (Keck 2019a, 26-27).

Tuberkuloza je imala fatalan uticaj na Vilijama Robertsona Smita, profesora semitskih jezika na Kembridžu. Smit i njegova porodica su oboleli od ove endemske bolesti, smrtonosne za životinje i ljude. Iskustvo sa bolešću i smrt bližnjih, naveli su ga na razmišljanje o uobičajenoj veterinarskoj intervenciji koja se sprovodi na govedima obolelim od tuberkuloze. Smitov rad se fokusirao na eradikaciju populacije, analizirao je efekat koji ova veterinarska tehnika ima na ljude izložene bolesti, koristeći teološki koncept žrtve da bi opisao subjektivni uticaj. Za razliku od Spensera, Smit se bavio zaraznim aspektima bolesti, a ne njenim zaraznim efektima na društvo. Napravio je razliku između fizičkih i

društvenih uzroka bolesti, tvrdeći da fizička uzročnost funkcionira kroz kontakt, dok društvena uzročnost integriše stvari u zamenski poredak koji stvara značenje (Keck 2019a, 29-30).

Dirkemove studije o sociologiji znanja i naučnih praksi ponudile su okvir za ispitivanje društvenog uticaja medicinskih otkrića, za šta je kao primer uzeo vakcinu protiv velikih boginja. Razvoj vakcine protiv velikih boginja od kravljih boginja podstaknut je rasprostranjenim verovanjem seoskog stanovništva da infekcija kravljim boginjama pruža zaštitu od velikih boginja. Princip vakcinacije, korišćenje virusa kravljih boginja za proizvodnju antitela za velike boginje, empirijski je otkrio Edvard Džener (Edward Jenner), a naučno objasnio Luj Paster. Dirkem pominje Pasterove eksperimente u odlomku svojih *Pravila sociološke metode*, u kome raspravlja o razlici između normalnog i patološkog, tvrdeći da za sociologa ne postoji suštinski patološki fenomen. Određena doza „bolesti“ neophodna je za razumevanje dinamike društvenog života. Praksa vakcinacije protiv velikih boginja poslužila mu je kao analogija za istraživanje društvenih poremećaja, naglašavajući međusobnu vezu između zdravlja i društvene strukture (Keck 2019a, 32). Tako on kaže: „Velike boginje, čija vakcina se koristi da bi smo se pelcovali, prava su bolest koju sebi dobrovoljno prouzrokuje, a opet to povećava našu šansu za preživljavanje. Moguće je da postoje i drugi slučajevi gde je šteta uzrokovana bolešću zanemarljiva u poređenju sa imunitetom koji nam pruža“ (navedeno prema Keck 2019a, 32). Stoga Kek smatra da je Dirkem ponudio novi koncept zaraze koji ostavlja mesto za diferenciranu intervenciju države (Keck 2019a, 33).

Frederik Kek se osvrće na razmišljanja Klod Levi-Strosa o pojavi bolesti ludih krava² kao nagoveštaju katastrofe za koju bi ljudi trebalo da se pripreme (Keck 2019a, 34). Kek analizira četiri Levi-Strosova dela (Levi-Strauss 1961, 1964, 1966, 2016) da bi objasnio komparativni metod kojim se ovaj autor koristio pri izvođenju zaključka o bolesti „ludih krava“, poredeći ih sa bolešću „kuru“³ kod urođenika Papue Nove Gvineje. Iako vremenski i prostorno uda-

² Bolest ludih krava je kolokvijalni naziv za govedu spongiformnu encefalopatiju (GSE), zaraznu degenerativnu bolest koja pogađa domaća goveda. Bolest se prenosi prionima, unosi se preko hrane od zaražene životinje, gde se nagomilava u mozgu dovodeći do oštećenja i propadanja neurona. 20. marta 1996. godine britanska vlada je prvi put javno potvrdila da ova bolest može biti prenetna na ljude. U humane spongiformne encefalopatije ubraja se Kuru, sporadična Creutzfeldt-Jacobova bolest i nasledna spongiformna encefalopatija. <https://www.stetoskop.info/zarazne-bolesti-infektologija/bolest-ludih-krava>

³ Kuru je nezlečivo degenerativno neurološko oboljenje, vrsta zarazne spongiformne encefalopatije. Identifikovana je 1950-ih godina nakon epidemije u plemenu Fore, na Papua Novoj Gvineji. Smatra se da se bolest proširila u plemenu Fore zbog njihovih endokanibalističkih pogrebnih običaja.

ljene obe bolesti su proizvod kulturno uslovljenog „kanibalizma“. Pokazuje se da društveno ponašanje, uključujući izbor hrane za životinje i stočarstvo, odražava dublje kulturne vrednosti i etička razmatranja. Krave „kanibali“ su u simboličkoj analizi postale humanizovane, integrisane u vrstu koja sebe definiše sposobnošću da apsorbuje drugu. Prema Levi-Strosovom predviđanju razvoj bolesti „ludih krava“ doveo bi do smanjenja potrošnje mesa, dok se broj ljudi na planeti povećava. Pretpostavio je, takođe, da bi bolest ludih krava dovela do razlike između dve vrste krava. Jedne bi se vratile na prirodnu ishranu u stanje divljine, van nadzora ljudi i ponovo postale lovina. Dok bi druge krave ostale na veštačkoj proteinskoj ishrani i služile bi kao stražari za prione⁴ u graničnom prostoru između domaćinstva i divljine (Keck 2019a, 36).

Ovi primeri pokazuju da se o implikacijama i posledicama bolesti životinja na čoveka, društvo i kulturu, razmišljalo iz društvene perspektive i van okvira veterinarske antropologije.

Potruga za terminom i okvirom istraživanja: etno-znanje ili hibridno znanje

Početakom 80-ih godina XX veka, jednoj novoj etnološkoj subdisciplini, podgrani etnobiologije, etnoveterinarskim istraživanjima i razvoju (EIR ili ERD), sve širi opseg istraživanja⁵ nametao je i potragu za novim nazivom. Ekološki fokus etnobiologije, razvijen tokom 70-ih i 80-ih godina, težio je da poveže teoretska znanja i njihovu primenu, posebno u odnosu na upravljanje staništem, prirodnim domom životinja, biljaka ili drugih organizama.

Prve studije koje su za svoj primarni predmet istraživanja imale narodna veterinarska verovanja i prakse lečenja životinja pojavile su se sredinom sedamdesetih godina 20. veka. Najpre u radovima veterinaru iz veterinarske farmakologije i farmakoterapije biljnim lekovima za životinje (Bairacli-Levi 1982 [1952]; Chavunduka 1976; Morgan 1981), a zatim i u antropološkim radovima (Myrdene 1978; Sandford 1981; Aronson 1985; Perezgrovas 1999). Pre pojave krovnog predmeta, delovi etnoveterinarskih informacija su ostajali zapisani u etnografskim beleškama i memoriji istraživača, etnologa i arheologa. Podaci

---

⁴ Prioni su proteini bez nukleinske kiseline odgovorni za prenos spongiformnih encefalopatija.

⁵ U opšti opis predmeta istraživanja ulazila je i veterinarska etnosemantika i etnotaksonomija, etnoveterinarska farmakologija, manipulativne tehnike i magijsko religijske prakse, odgovarajuće metode veterinarske ekstenzije, narodno upravljanje zdravljem životinje u kontekstu sistema stočarske proizvodnje kao celine i njenog odnosa s većim ekološkim, socio-organizacionim, ekonomskim, ideološkim i političkim strukturama (McCorkle 1986, 129).

su beleženi u etnografskim studijama o stočarskim zajednicama, zabeleškama putopisaca, misionara, kolonijalnih činovnika, zapisima iz medicinske antropologije, terenskih istraživanja veterinarske medicine, i dr.

Predmet proučavanja etnoveterinarskih istraživanja i razvoja (EIR) bila su narodna znanja, verovanja, prakse, tehnologije i resursi vezani za brigu o zdravlju životinja – među vrstama koje uzgajaju ili kojima upravljaju ljudi – i njihova praktična primena u programima za prevenciju i suzbijanje gladi u svetu (McCorkle 1986, 129). Čitav niz tema koje su pratila istraživanja narodnih znanja o zdravstvenoj zaštiti i lečenju životinja pojavio se kroz integrisane interdisciplinarnе projekte u kojima su zajedno učestvovali istraživači iz bioloških i društvenih nauka⁶. Iznikla iz tog istraživačkog okvira pojavila se definicija:

Etnoveterinarska istraživanja i razvoj (EIR) predstavljaju sistematska istraživanja i razvoj koji za svoj glavni predmet ili svoju glavnu polaznu tačku uzimaju narodna znanja i verovanja (teorije, taksonomije, definicije, dijagnoze itd.), prakse, tehnologiju i resurse, društvenu organizaciju itd. u vezi sa bilo kojim aspektom zdravlja životinja među vrstama koje uzgajaju ili kojima upravljaju ljudska bića. (McCorkle 1986, 131)

Fokus, definicija i svrha etnoveterinarskih istraživanja brusili su se kroz razvojne projekte koji su ih i podstakli. To su pre svega bili projekti: Program podrške zajedničkom istraživanju malih preživara (SR-CRSP) i projekat za uzgoj i stočarstvo u Nigeru (NRL)⁷, koji su imali za cilj povećanje produktivnosti stoke kroz poboljšano upravljanje zdravljem životinja, u areni međunarodnog razvoja i proširenja stočarstva. Zdravstvena zaštita životinja, uključenih u ove programe, sprovodila se sa primarnom svrhom pomoći ljudima. Takva aktivnost je iznedrila veliki broj izveštaja i nekoliko radova istraživača u ovoj oblasti (McCorkle 1986, 1989; Schwabe and Makuet Kuojok 1981; Sollod, Wolfgang and Knight 1984). Istraživači su posmatrali i pratili aspekte zdravlja životinja

⁶ Poreklo ovih programa leži u odredbama Zakona o prevenciji gladi i slobodi od gladi, koji je usvojio Američki kongres 1975. godine. Član 12. ovog zakona predviđa jačanje kapaciteta američkih državnih fakulteta i univerziteta kroz programe usmerene na agrikulturni razvoj i istraživanje. Takođe, naglašava se poboljšanje njihovog učešća u međunarodnim naporima američke vlade za primenu efikasnijih naučnih poljoprivrednih praksi, s ciljem povećanja globalne proizvodnje hrane i pružanja dugoročne podrške nauci u rešavanju problema hrane i ishrane u zemljama u razvoju (Blond 1984, iii).

⁷ Program podrške zajedničkim istraživanjima malih preživara (SR-CRSP) i projekat Niger za stočarstvo i stočarsku proizvodnju (Niger Range and Livestock Project) imali su ključnu ulogu u uspostavljanju osnovnih istraživanja i okupljanju istraživača u okviru ove subdiscipline. Ove inicijative su značajno doprinele razumevanju i unapređenju sistema proizvodnje malih preživara, posebno u zemljama u razvoju. SR-CRSP, pokrenut 1978. godine, fokusirao se na poboljšanje efikasnosti i održivosti proizvodnje malih preživara kroz interdisciplinarna istraživanja i saradnju između različitih institucija širom sveta.

već uključenih u sistem proizvodnje stoke. U to su spadale sve tehnike uzgoja: ishrana, napajanje i upravljanje ispašom, uzgoj, reprodukcija, sastav i remont stada. Istraživanja su obuhvatila i natprirodne mere korišćene u lokalnim tehnikama uzgoja, poput reproduktivnih, obreda zaštite i magijskih lekova za životinje, kao i osvrte na ekološke, ekonomske, političke, sociostrukturalne i ideološke kontekste proizvodnje životinja. Radove karakteriše interdisciplinarna orijentacija, holistički pristup i sistemska analiza. Zasnovani su na terenskim istraživanjima, beleženi u stvarnim uslovima uzgoja, kako bi se došlo do smislenog razumevanja povezanosti radnji, verovanja i znanja i njihove sistemske složenosti na terenu. Analiza se oslanjala na antropološke metode, kombinovane sa tehničkim veštinama i znanjem naučnika o životinjama. Glavne teme istraživanja EIR-a obuhvatile su:

...veterinarsku etnosemantiku i etnotaksonomiju, etnoveterinarsku farmakologiju, etnoveterinarske manipulativne tehnike, magiju, religiju i etnoveterinarsku medicinu, etnoveterinarsku ekstenziju, zdravlje životinja i istraživanja stočarskih proizvodnih sistema. (McCorkle 1986, 129)

Pored toga, prepoznata je važnost i međusobna povezanost fizičkih, kulturnih, društvenih, ekonomskih, političkih i istorijskih matrica koje povezuju životinje i njihove vlasnike. Najznačajniji istraživački dometi ove discipline nametnuli su razmišljanja o proširenju predmeta i pristupa istraživanja (McCorkle 1986, 132).

Jedan od predloga za novo ime istraživačkog pravca bio je etnozootehnika, a drugi veterinarska antropologija. Prvi predlog je bio previše uzak i isključivao je širi kontekst i upotrebu analitičkih pristupa (socio-organizacionog, ekonomskog, ideološkog, itd) u etnoveterinarskim istraživanjima. Drugi predlog je, iako jezički neelegantan, prevazišao ovaj problem. Veterinarska antropologija se pojavila najpre kao studija o čoveku sa veterinarske tačke gledišta, oblikujući svoj predmet najpre na pitanjima o važnosti životinjskog zdravlja i produktivnosti za ljudsko blagostanje, pre nego na dekontekstualizovanju ciljeva nove discipline. Forma izabranog termina uklapala se u širi pojam medicinske antropologije (McCorkle 1986, 143). No iznikla iz etnoveterinarskih istraživanja i razvoja, sa nejasnim širim određenjem, dugo se smatrala njenim sinonimom.

Termin veterinarska antropologija skovali su istraživači Solod i Najt (Sollod and Knight 1983) i Solod, Volfang i Najt (Sollod, Wolfgang and Knight 1984). Zapažanja koja su stekli učestvovanjem u razvojnim programima učvrstila su ih u uverenju da se rad na terenu mora uklapati sa laboratorijskim istraživanjima. Da bi se sprovele veterinarske mere čiji bi efekat bio dugoročan, nisu bili dovoljni uzorci prikupljeni sa terena. Potrebno je bilo da se stekne uvid u kontekst i stanje sa lica mesta. Shvatili su da su životinje, baš kao i njihovi vlasnici, uklopljene u određeni kulturni okvir, kao i da svako sistemsko istraživanje mora počivati na bazičnim antropološkim metodologijama posmatranja ljudskog po-

našanja, intervjuisanja i učešća u dnevnim i manipulativnim aktivnostima vlasnika, kao i interpretacijama u kontekstu stalno rastućeg razumevanja kulturnih, društvenih i ekonomskih matrica (Sollod, Wolfgang and Knight 1984, 285). Prikupljene nalaze su analizirali u socioekonomskom kontekstu koji odgovara potrebama vlasnika stoke. Na taj način će veterinarska medicina upotrebiti antropološki pristup za unapređenje razvoja, u kojem će primarna odgovornost za trajno poboljšanje zdravlja životinja pripadati stočarima (Sollod, Wolfgang and Knight 1984, 286). Sprovodeći zajednički transdisciplinarna istraživanja, na projektu istraživanja stočarske grupe u centralnom Nigeru, pokazali su kako se fuzijom perspektiva i metodologija antropologije i veterine mogu obogatiti analize obrazaca i problema i opcije kontrole zaštite stočnog zdravlja.

Najkraće definisana, "veterinarska antropologija se sastoji od sistematskih istraživanja i praktične primene narodnih veterinarskih znanja, teorije i prakse u holističkom, komparativnom i produkcijski sistemsko-specifičnom okviru" (McCorkle 1989, 156).

Cilj nove discipline bio je da poboljša stočarsku proizvodnju i produktivnost u zemljama u razvoju. Smatrali su da će se do toga doći kroz poboljšano upravljanje zdravljem životinja kroz interdisciplinarno razumevanje narodne veterinarske medicine i tehnike uzgoja stoke. Ovako definisana veterinarska antropologija obuhvatala je nekoliko ključnih elemenata. Priznato je da složenost egzogenih i endogenih varijabli koje utiču na zdravlje životinja nadilazi okvire jedne nauke. Naglašena je potreba istraživanja tehnika lečenja i uzgoja na terenu sa vlasnicima stada u stvarnim uslovima uzgoja, kako bi se postiglo smisljeno i holističko razumevanje složenih struktura u koje su uključeni životinje i njihovi vlasnici. Metode antropološkog terenskog rada kombinovane su sa manipulativnim veštinama veterinara i laboratorijskom ekspertizom. U opisima i analizama zdravstvenih problema i tehnikama lečenja životinja vodilo se računa o ravnoteži između emsko i etsko, a na kraju svi učesnici u istraživanjima čvrsto su bili posvećeni ideji da rezultati istraživanja moraju biti korisni za praktični razvoj i unapređenje stočarstva (McCorkle 1989, 156).

Iz projekta istraživanja zdravlja stada nomadskih stočara u centralnom Nigeru⁸, najavljeno je uvođenje metoda iz društvenih nauka u veterinarsku praksu, sa ciljem da se unapredi zdravlje životinja. Prikupljanje podataka sprovedeno

---

⁸ Projekat Niger za stočarstvo i stočarsku proizvodnju (The Niger Range and Livestock project) predstavlja pionirski napor u integraciji veterinarske nauke s antropološkim uvidima da bi se poboljšale prakse upravljanja stokom među nomadskim stočarima, da bi omogućili ruralni razvoj u Nigeru. Realizovan je kao zajednički projekat Vlade Republike Niger i USAID. Osmišljen je 1976/1977 a implementiran od 1978 do 1983. godine. Cilj projekta je bio obezbeđenje stalnih poboljšanja u ruralnoj ekonomiji. U projektu su učestvovali Sollod i Knight (Sollod 1981; Sollod and Knight 1983) koji su prvi uveli termin veterinarska antropologija, kojim su opisali obim i suštinu svog istraživanja.

je putem dubinskih intervju-a s ispitanicima licem u lice, telefonskim intervju-ima, kao i metodom direktne opservacije. Ovom metodologijom obezbeđen je širi, holistički pristup temama vezanim za zdravlje životinja. Cilj projekta bio je razumevanje ishoda zdravstvenog stanja životinja u stočnoj populaciji i uticaj kulturnih faktora, verovanja i običaja na brigu o životinjama.

Ovi projekti za razvoj stočarstva su u svojim timovima okupljali stručnjake iz društvenih i bioloških nauka, sa ciljem da utiču na rešavanje proizvodnih problema vlasnika stoke u zemljama u razvoju. Među veterinarima, učešće u ovim istraživanjima uzimali su epidemiolozi, imunolozi, parazitolozi, patolozi, farmakolozi i fiziolozi, dok su se istraživanjima sociokulturnih antropologa, pridruživali folkloristi, lingvisti, pa čak i arheolozi. Iskazani cilj tih programa bio je da na osnovu istraživanja i primene stečenih znanja iz teorije i prakse narodne veterine utiče na poboljšanje zdravlja i produktivnosti stoke, dok je manje istican, latentni cilj bio da se na taj način umanjí nedostatak stručnog osoblja, veterinará i veterinarskih tehničara.

Iako su afričke i antropološke studije krajem XX i početkom XXI veka svesno stavile akcenat na istraživanje lokalnog ili autohtonog znanja, pokazujući skepticizam prema naučnim dogmama, relevantnost njihovih veterinarskih terapijskih tehnika stavila je pod sumnju istraživanje sprovedeno od 2008. do 2012. godine na četiri lokacije u Južnoj Africi (Brown, Ainslie, and Beinart 2013). Da bi se stekao uvid u kvalitet lokalnih znanja nege i lečenja stoke, analizirani su aspekti nacionalne veterinarske istorije i sprovedena detaljna etnoveterinarska istraživanja u selima. Istraživanje lokalnih veterinarskih praksi prevencije i lečenja bolesti koje prenose krpelji, kao ključnog problema za vlasnike stoke, pokazalo je da nedostatak znanja o bolestima koje prenose krpelji i njihovom životnom ciklusu utiče na stavove ljudi prema preventivnim tehnikama, čak i onima s dugom i uspešnom tradicijom. Vlasnici stoke često su, bez svesti o opasnosti sprovedenih mera, koristili razne priručne metode i strategije za borbu protiv krpelja (od aloje do motornih ulja). Takođe je utvrđeno da je znanje o prevenciji krpelja i bolestima izazvanim njihovim ujedom hibridizovano, i da se ta hibridizacija zasniva na integraciji različitih sistema znanja. Neznanje je pripisano nedostatku formalnog obrazovanja, kao i svesnoj odluci stočara da odbiju da koriste savremene biomedicinske pristupe (Brown, Ainslie, and Beinart 2013, 332).

Iz kritičke perspektive, ovo istraživanje dovelo je u pitanje i ranije projekte za korišćenje lokalnog zdravstvenog znanja i praksi u razvojnim strategijama zemalja u razvoju i služi kao poziv za preispitivanje postignutih rezultata u ovoj oblasti.

Tokom godina se polje istraživanja veterinarske antropologije širilo, uključujući doprinose iz srodnih disciplina, posebno antropozoologije. Istaknuti primer je rad Elizabete Atvud Lorens (Elizabeth Atwood Lawrence, 1929-2003), prve Amerikanke sa diplomama veterine i antropologije, koji predstavlja značajnu

tačku susreta i spajanja ove dve discipline. Kombinujući znanja iz obe oblasti, obradila je različite teme unutar antropozoologije, veterinarske antropologije i folkloristike, osvetljavajući kompleksne veze između ljudi i životinja. Bavila se kulturnim razlikama i međukulturnom komunikacijom u odnosima ljudi prema životinjama, koristeći komparativne primere iz Sjedinjenih Američkih Država, Amazonske prašume i Antarktika. Pisala je o ulozi konja u društvu, terapeutskim vezama ljudi i ptica, simboličkim divljih ptica, semantici i simboličkim životinja u kulturi, paralelama između humane etnomedicine i etnoveterine, pravima životinja, statusu studentkinja veterine u Americi, kao i o odnosima i granicama među vrstama (Lawrence 1988, 1989, 1997, 2001). Njena sposobnost da poveže veterinarsku praksu s antropološkim teorijama omogućila joj je dublje razumevanje interakcija između ljudi i životinja. Kroz svoj rad ne samo da je prikazala kompleksne veze između ljudi i životinja, već i pozvala na preispitivanje načina na koji se te veze mogu zaštititi i unaprediti kroz edukaciju i svest o važnosti očuvanja ovih odnosa.

Drugi talas veterinarske antropologije: kontekstualizacija, dekonstrukcija i futuristika

Uprkos nekoliko decenija učešća antropologa u razvojnim projektima, veterinarska antropologija se razvijala sporo, preteći da ostane samo jedna pomoćna disciplina unutar veterinarske medicine. Međutim, desile su se značajne promene koje su omogućile antropolozima da se aktivnije uključe u veterinarsku problematiku. Krize javnog zdravlja izazvane novim zaraznim zoonotskim bolestima koje su zahvatile životinjsku populaciju, povećale su rizik od prenosa na ljude. Pojava velikih epizotija, brzina širenja bolesti i prenos bolesti sa životinja na ljude, a zatim i sa zaraženih ljudi na druge, otvorili su put za transdisciplinarnu saradnju u analizi antropogenih faktora koji povezuju ljude, životinje i okolinu s epidemiologijom.

Posledice zaraznih bolesti životinja ukazale su na ranjivost ljudskog društva i kulture, kao i na složene međuzavisnosti između ljudi i životinja, ističući visoku osetljivost društva na bolesti koje nastaju iz tih odnosa. Sve veća eksploatacija životinja i prirodnih resursa, podstaknuta industrijalizacijom, globalizacijom i demografskim rastom, uvela je čovečanstvo u stanje krize. Ljudska destruktivnost prema drugim vrstama dostigla je alarmantne razmere. U centru tih dešavanja našli su se ljudsko-životinjski odnosi. Prelazak u novi vek doneo je značajne promene u antropološkom pristupu životinjama. Životinjski obrt u društvenim i humanističkim naukama, koji je počeo od osamdesetih godina dvadesetog veka, doveo je do novog razumevanja odnosa između ljudi i životinja, kao i do otvaranja novih tema (Ingold 1988).

U antropologiji je došlo do preispitivanja epistemoloških okvira, uključujući i kritičku analizu bazičnih ideja o prirodi i kulturi kao univerzalnim i suprotstavljenim kategorijama (Descola 1996, 2013). Dok je dvadeseti vek obeležila briga za agroekonomski razvoj zemalja u razvoju, dvadeset prvi vek započeo je naglaskom na bezbednost i javno zdravlje. U savremenom svetu, pogođenom globalizacijom, bolesti se ne mogu jednostavno zaustaviti unutar granica država (Collier and Lakoff 2008, 8). Iako su postojali naponi da se uvede sistem ranog upozorenja na pojave bolesti (Sollod and Stem 1991), kao ekomedicinskog sredstva za modeliranje predviđanja pojave novih patogena koji mogu nastati usled pojačanog kontakta ljudi sa životinjama, ti naponi su naišli na prepreke zbog preispitivanja tradicionalnih koncepata humane i veterinarske medicine (Nading 2013, 66).

Postantropologija (arheologija, etnologija, sociologija, filozofija, i sl.) i kritičke studije životinja postale su novi okvir za preispitivanje ljudsko-životinjskih odnosa u kontekstu zaštite globalnog zdravlja. Uočeno je da naponi jedne discipline nisu dovoljni da se čovečanstvo suoči sa rastućom krizom potencijalnih pandemija. Istraživanja i upravljanje zaraznim bolestima zahtevaju interdisciplinarnu saradnju i globalnu solidarnost, ali i praćenje programa kontrole bolesti na lokalnom nivou. Antropolozi su dobili priliku da doprinesu prevenciji izbijanja bolesti angažovanjem javnosti, razumevanjem kulturoloških varijacija u stavovima prema drugim vrstama i identifikovanjem potencijalnih rizika, kao i komunikacijom o potrebnim promenama u ponašanju (Muehlenbein 2016, 407).

Nakon 11. septembra, bolesti povezane sa kontaktom ljudi i životinja postale su ključno pitanje bezbednosti. Biosigurnost se razvila kao termin koji obuhvata prakse zaštite zdravlja ljudi i životinja od različitih bioloških pretnji. U kontekstu zdravlja životinja i ljudi, termin označava različite tehničke ili političke intervencije koje proističu iz napora da se osigura zdravlje kao odgovor na nove ili prepoznate patogene pretnje (Collier and Lakoff 2008, 8-9).

Sve ovo je otvorilo novo istraživačko polje veterinarske antropologije, koje uključuje teme poput antropologije zaraznih bolesti, bezbednosti hrane, koncepta „Jedno zdravlje” i kritičke veterinarske antropologije. Osim uvođenja novih tema, ovaj period karakteriše približavanje medicinskoj antropologiji.

Pozicioniranje veterinarske antropologije u 21. veku

Nakon decenija u kojima je veterinarska antropologija dokazivala svoju primenljivost na polju međunarodnog agrorazvoja, 21. vek doneo je novo razdoblje antropološko-veterinarske saradnje kroz istraživanja uloge čoveka u pojavi i širenju zaraznih bolesti životinja.

Na konferenciji „Ptičiji grip: Socijalne i antropološke perspektive“ (“Avian flu: Social and anthropological perspectives“), održanoj u Hongkongu 2009. godine, predstavljeno je otvoreno polje za buduća antropološka istraživanja. Nakon što je proveo godinu dana u Pasterovom centru Univerziteta u Hongkongu, istražujući spremnost za pandemije sa etnografskim fokusom na zemlje istočne Azije, francuski antropolog Frederik Kek⁹ predstavio je prve rezultate svog terenskog rada. Upravljanje ptičijim gripom u istočnoj Aziji istovremeno je bilo etnografski teren kojim su se utvrđivale kulturološke razlike, uvid u moguće načine upravljanja bolešću i infrastrukturne strategije za odbranu od bolesti (Keck 2020).

U duhu otvaranja novih oblasti istraživanja, u Parizu je 2015. godine (College de France, 26-27 Feb 2015) organizovana konferencija na kojoj se razmatralo novo polje istraživanja, antropologija zoonoza¹⁰. Radovi s ove konferencije objavljeni su juna 2018. godine u tematskom broju časopisa *Medicine Anthropology Today*. Organizatori skupa su bili Frederik Kek i Kristos Linteris. Cilj konferencije je bio da istraži prostore ranjivosti i budnosti, ispitujući interakcije između promenljivih odnosa ljudi i životinja, kroz njihovu konceptualizaciju i reakciju na zoonoze, kako bi se postavilo pitanje u kakvoj su oni vezi s teorijskim i metodološkim izazovima za antropologiju. Izlaganja su bila usmerena u dva pravca istraživanja:

- a) u prvom su prezentovani radovi o mogućim doprinosima etnografije kroz višeslojno posmatranje odnosa ljudi i životinja;
- b) a u drugom o tome kako antropolozi razmišljaju o odgovoru javnog zdravlja na zarazne bolesti koje potiču od životinja.

Neka od postavljenih pitanja daju dobru ilustraciju širine obrađenih tema. U fokusu su se našla interesovanja za infrastrukturne promene koje doprinose nastanku zoonoza. Na to se nastavljalo pitanje o vrstama infrastrukturnih promena koje bi trebalo uvesti za nadzor i kontrolu zoonoza. Zatim kako je fokus na zoonoze uticao na programe za zaštitu globalnog zdravlja i na bio sigurnost? Koje se moralne i političke kategorije generišu kroz prakse optuživanja vrsta? Na koji način je upravljanje rizikom od zoonoza isprepletено sa pitanjima odgovornosti za život i uslove razmnožavanja životinja? Koje kategorije čistoće i nečistoće su uključene u potragu za „rizičnom praksom“? Kako se pokreti za zaštitu životinja angažuju u ovoj moralnoj politici i kako preinačuju vrednosti čistoće i nečistoće?

Kada je aprila naredne, 2016. godine, Centar za medicinsku antropologiju Univerziteta u Edinburgu organizovao konferenciju veterinarske antropologije,

⁹ Frederik Kek je od 2007 do 2013 sprovodio etnografska istraživanja u Hongkongu, Tajvanu i Singapuru istražujući tehnike pripreme za pandemiju gripa.

¹⁰ <https://www.crash.cam.ac.uk/events/26061/>

ozvaničena je nova faza u razvoju ove subdiscipline. Okupili su se istraživači iz različitih polja društvenih i humanističkih nauka – antropolozi, geografi, istoričari i veterinari da kritički pristupe konceptu „Jednog zdravlja” (*One health*) koje je proizvod složenih odnosa životinja i ljudi, i kojima upravlja napetost između uzgoja i odstrela (Keck 2016). Na kongresu je ponovo naglašena važnost saradnje između veterinara i antropologa, kako bi se istražile implikacije bolesti životinja na društvene strukture i zdravstvene perspektive. Veterinarska antropologija je pozicionirana kao disciplina u kojoj se ukrštaju medicinska antropologija i nauka o životinjama. Pored toga, po prvi put je započet dijalog o uticaju koji veterinari imaju na zdravlje životinja i ljudi, kao i na ljudsko-životinjske odnose. Zajedno s istoričarima i geografima, započeto je ispitivanje načina na koji su veterinari uokvirili specifičnu topologiju zdravlja i bolesti, dotičući se tema javnog zdravlja i uloge životinja u raznolikosti kolektiva.

Nova veterinarska antropologija ima ambiciju da se realizuje kao antropologija o veterinarima i sa veterinarima. Generalna tema konferencije je obuhvatala istraživanje uloge životinja u razumevanju složenih koncepata koji se odnose na život, zdravlje i društvene vrednosti. Široko postavljena tema imala je svoje uporište u konceptu i pokretu poznatom pod imenom „Jedno zdravlje” (*One health*). Glavne teme skupa obrađivale su ulogu paraveterinara u razvoju veterinarskih usluga i novi pristup „Jednom zdravlju” (*One health*), čiji koncept preseca različite discipline, ali čija saradnja je, uprkos tome, osujećena institucionalnim strukturama (Gardiner 2016, 575). Ostale teme su obrađivale usklađivanje različitih interesa odgajivača životinja i veterinara, zoonoze, usmenu istoriju veterinarskih praksi, zatim kako se veterinarska profesija koristi intervencijama koje su nezamislive u zaštiti zdravlja ljudi (kao što je eradikacija populacije, kod životinja obolelih od zoonotskih bolesti), sagledavanje različitih prostora u kojima veterinari regulišu živote životinja (seoska domaćinstva, zoološke vrtove, pijace, domaćinstva, i dr.), kao i upotreba interdisciplinarnih podataka za kontrolu bolesti životinja (Gardiner 2016; Keck 2016). Veterinarska antropologija, sagledana iz svih pravaca, postaje kritično mesto za razmišljanje o granicama ljudske intervencije i novi prostor za saradnju između humanih nauka i javnog zdravlja.

Nedugo nakon ovog sastanka, organizovano je novo okupljanje „Antropologije veterinarske medicine: zdravstvena nega preko posebnih linija” (“Anthropologies of veterinary medicine: healthcare across special lines”) (5 jula 2016) gde se razmatralo kako veterinarska nega i druge prakse lečenja životinja utiču na živote ljudi i životinja, i kako ih oblikuju. Uzimajući u obzir da je nega stalni proces pregovora, otvorili su pitanje kako se pregovara o zdravstvenoj nezi preko linija vrsta.

Nastojanja da se disciplina formira i održi praćeno je povremenim rekapitulacijama i preispitivanjima. U Beču je 2020. godine održana prva konferencija

Mreže za veterinarske humanističke nauke, gde su predstavljena istraživanja iz ove oblasti i napravljen presek pravaca kojima se veterinarska antropologija kreće. Širi naziv discipline u koju je trebalo da se uklopi veterinarska antropologija, ali i neke druge discipline, bio je veterinarska humanistika (Broz, Keck, and Weich 2023).

Zadatak ove discipline bio je i da razmatra antropologiju rizika i kulture u kontekstu zdravlja životinja. Uslovno, nova oblast istraživanja naslanjala se na postojeće etnografske studije i promovisala je interdisciplinarni dijalog. U zajedničkom istraživačkom polju pronašli su se naučnici iz različitih naučnih disciplina – studije o životinjama, studije o dobrobiti životinja, veterinarske nauke, antropologije više vrsta, medicinske antropologije i antropologije etike. Postavke ove redefinisane oblasti veterinarske antropologije imaju za cilj da unaprede veterinarske humanističke nauke. Osim toga, radovi predstavljeni na konferenciji sugerisali su da ova subdisciplina treba da bude modelirana prema medicinskoj antropologiji, integrišući u njene koncepte pitanja koja se tiču bolesti životinja. Na konferenciji su predložena tri pravca razvoja discipline, kroz tri modela saradnje veterinara i antropologa.

Prvi oblik saradnje podrazumeva da antropolozi istraže percepciju rizika ili lokalna znanja o zoonozama koje su identifikovali veterinari; drugi da se veterinari i antropolozi udruže u istraživanjima životinja kao aktera u infrastrukturi bezbednosti i treći, poslednji jeste taj da veterinarska ekspertiza i njena uloga u savremenim društvima postanu predmet antropološkog istraživanja (Broz, Keck, and Weich 2023). Ova tri oblika saradnje smeštaju se konceptualno i disciplinski u veterinarsku humanistiku, koja istražuje veterinarsko okruženje kao prostore susreta između ljudi i životinja. Glavna tema ovako koncipirane discipline je zajednički prostor društva i biomedicinski posredovanog zdravlja i bolesti. Ovim su se otvorile nove teme za antropološka istraživanja, kao što su, na primer:

Kako veterinarska medicina utiče na promenu ili reprodukciju granica između ljudi i životinja? Kakav uticaj ima podela studenata veterine duž postojećih hijerarhija između velikih i malih životinja, kućnih ljubimaca i stoke? Kako se razvijaju veterinarske vrednosti i ciljevi i kako se vraćaju u društvo? Kako se zamišljanja, očekivanja i uticaji veterinarskog rada prevode i procesuiraju u književnosti i beletristici? (Broz, Keck, and Weich 2023)

Rekonfigurisana veterinarska antropologija, osim što je nastavila da promovise saradnju između veterinara i antropologa, postavila je drugačiji okvir istraživanja. U središtu ponovo pokrenute saradnje nalazi se uloga bolesti životinja u društvenom životu, kao i razmatranje pitanja pojmova koji definišu zdravlje kod životinja i ljudi. Ova subdisciplina istražuje odnose između ljudi i životinja, uticaj koji na njih ima veterinarska medicina i narastajući uticaj veterinara u savremenom društvu. U tom smislu, veterinarska antropologija se definiše kao

filozofsko promišljanje odnosa čoveka i životinje, razrađeno u saradnji s veterinarima, uz istovremeno posmatranje njihove uloge u tim odnosima (Broz, Keck, and Weich 2023).

Koncepti, teme i nalazi

Analiza ključnih radova antropologa koji predvode novi talas veterinarske antropologije otkriva njihove koncepte, teme i nalaze. Najvažnija promena se desila u pristupu – antropolog više nije figurirao u domenu veterine samo kao sakupljač, prevodilac i čuvar tradicionalnih medicinskih znanja u lečenju životinja i o tehnikama brige o životinjama, već je postao saučesnik i aktivan tumač kompleksnog sveta živih i neživih organizama. Da bi to postigao, antropolog je morao, u saradnji s virusolozima i epidemiolozima, da savlada raznolikost i kompleksnost infektivnih agenasa, njihove biološke karakteristike i načine prenosa¹¹. Na taj način, on stiže uvide u potencijalne tačke rizika koje, usled različitih socio-kulturnih odnosa, postaju nevidljive prepreke u iskorenjivanju infekcije. Uočeno je da ljudsko ponašanje igra značajnu ulogu u povećanju ili smanjenju rizika od transmisije svake infektivne bolesti. Faktori ponašanja koji utiču na transmisiju uključuju običaje vezane za ishranu, negu dece, religiozne prakse, migracije, poljoprivredne tehnike, srodničke odnose i tradicionalne tehnike lečenja. Infektivni agensi se mogu prenositi sa životinja na ljude na nekoliko načina:

- a) direktnim kontaktom sa živim životinjama ili njihovim leševima;
- b) indirektnim kontaktima preko životinjskih proizvoda kao što su meso, mleko ili jaja;
- c) putem vektora (buve, grinje, krpelji, komarci); ili
- d) izlaganjem kontaminiranoj vodi, zemljištu i vazduhu (Fong 2017, 15-16).

Povratak zoonotskih bolesti u poslednjih dvadeset godina izazvao je globalnu zabrinutost. Svet je postao osetljiv na opasnost od epidemijskog i pandemijskog potencijala zoonoza, dok su veterinari i zdravstveni radnici ukazivali na njihove antropogene uzročnike. Usvajanje holističkih koncepata „Jedno zdravlje“ i „Je-

---

¹¹ Angažman antropologa u rešavanju pitanja javnog zdravlja zahteva razumevanje konteksta istraživanja, kao i poznavanje prirode mikrobioloških patogena i mehanizama prenosa bolesti. Veliki broj mikrobioloških patogena, uključujući viruse, bakterije, parazite, gljivice i prione, igraju ulogu u prenosu bolesti između domaćih i divljih životinja i ljudi. Međutim, nije svaka infektivna bolest koja se javlja kod životinja zoonotska; neke bolesti mogu biti prenete iz zajedničkih izvora poput zemlje, vode ili biljaka. Zoonotske bolesti su one koje uzrokuju infektivni agensi koji utiču na više vrsta, uključujući ljude, izazivajući kliničke ili subkliničke infekcije.

dan svet – Jedno zdravlje“ povezalo je medicinsku i veterinarsku antropologiju i otvorilo put antropološkim istraživanjima zoonoza.

Da bi se dublje ušlo u problematiku transmisije zoonoza i upravljanje zaraznim bolestima u nastajanju (emerging infectious diseases – EID), indukovanih ljudsko-životinjskim odnosima u različitim kulturnim kontekstima, sprovedena su etnografska istraživanja na lokacijama zahvaćenim epidemijama ptičijeg gripa u Hongkongu, Tajvanu i Singapuru (Keck između 2007. i 2013.), Vjetnamu (Porter od 2009. do 2013.), Bangladešu (Høg et al. 2021), Dombesu (Francuska) (Manceron 2006). Da je ova saradnja bila plodotvorna, pokazalo je uključivanje antropologa u strategije upravljanja zoonozama (Wilkinson 2017).

Koristeći različite istraživačke perspektive, antropolozi su u oblasti veterinarske antropologije ostvarili uticaj na dublje razumevanje tema kao što su „Jedan svet – Jedno zdravlje“, bio sigurnost, zoonoze i nove zarazne bolesti.

a) Transdisciplinarna saradnja za zaštitu jedinstvenog zdravlja

Dvadeseti vek se završio sa nagoveštajem svega što će se desiti u dvadeset prvom veku. Događaji koji su se ubrzano smenjivali na svetskoj političkoj sceni doveli su do značajnih kulturnih, političkih i društvenih transformacija. Pojava bolesti kao što su HIV/AIDS, SARS i Ebola, otkrile su nedovoljnu spremnost službi javnog zdravlja da deluju na svim poljima i neophodnost uključivanja stručnjaka iz drugih disciplina. Susret s ovim bolestima doveo je do napretka u razumevanju istorijskog i evolucionog konteksta zaraznih bolesti. Izbijanje epidemija zaraznih bolesti životinja – avijarne influence (ptičijeg gripa) u Hongkongu (1997)¹² i goveđe spongiformne encefalopatije (bolest kravljeg ludila) (1986, 1992, 1998) u Velikoj Britaniji, Evropi i Japanu, otvorilo je mnogo novih pitanja i iznedrilo novi holistički pristup pitanjima javnog zdravlja – „Jedno zdravlje“ (One health)¹³. Iako su granice između humane i veterinarske medicine postavljene relativno kasno, njihovo institucionalno razdvajanje i položaj koji zauzimaju u društvu, dodatno su razdvojile ove discipline. Koncept „Jedno zdravlje“ nagoveštaj je potrebe njihovog ponovnog približavanja, koji je počeo da se javlja u publikacijama krajem 80-ih i početka 90-ih godina XX veka

¹² Prvi slučaj kada se ptičiji grip pojavio kao bolest ljudi, desio se 1997. godine u Hongkongu. Tada je šestoro ljudi umrlo od posledica infekcije visoko zaraznim sojem H5N1 ptičijeg gripa. Od tada se H5N1 virusi pažljivo prate kako bi se identifikovale genetske i ekološke promene koje bi mogle označiti početak ljudske pandemije (Lockerbie and Herring 2009, 566).

¹³ Tvorcima ideje i pretečama savremenog pristupa „Jedno zdravlje“ smatraju se veterinari Kelvin Švabe (Calvin W. Schwabe) („otac veterinarske epidemiologije“) i Džejsms Stile (James H. Steele) („otac veterinarskog javnog zdravlja“). Dok je Švabe bio tvorac koncepta „jedna medicina“, Stile je je začetnik veterinarskog javnog zdravlja.

u kojima se ljudsko i životinjsko zdravlje posmatralo kroz međusobne uticaje okoline na zdravlje.

Internacionalizacija, institucionalizacija i globalni poziv na prihvatanje Jednog zdravlja kao zajedničkog koncepta desio se 29. septembra 2004. godine na Univerzitetu Rokfeler u Njujorku. Na konferenciji „Izgradnja interdisciplinarnih mostova do zdravlja u globalizovanom svetu“ („Building Interdisciplinary Bridges to Health in a 'Globalized World'“) sastali su se eminentni zdravstveni eksperti iz celog sveta da razmotre narastajuće opasnosti od zoonoza. Nakon razmatranja studija slučajeva Ebole, BSE-e i avijarne influenice, eksperti su doneli zajednički zaključak da „šire razumevanje zdravlja i bolesti zahteva jedinstvo pristupa koje se može postići samo kroz postepeno približavanje/konvergenciju zdravlja ljudi, domaćih životinja i divljih životinja: „Jedno zdravlje“ (Cook et al. 2009)¹⁴. Ishod sastanka sadržan je u nizu od dvanaest preporuka koji postavljaju prioritete za međunarodnu, interdisciplinarnu strategiju za borbu protiv pretnji po zdravlje života na Zemlji. Pod okriljem Društva za očuvanje divljih životinja, na konferenciji održanoj u Brazilu, 2-4 oktobra 2007. godine, ovaj koncept se razvio u koncept „Jedan svet – Jedno zdravlje“ (The One World – One Health), integrišući humanu medicinu, veterinarsku medicinu i ekologiju u jedan okvir za zajedničku saradnju na unapređenju zdravlja populacije i životne sredine. Oko ideje „Jedan svet – Jedno zdravlje“ (The One World – One Health) okupili su se stručnjaci iz različitih disciplina.¹⁵ Ova holistička vizija zdravlja zasnovana je pre svega na proučavanju i upravljanju zoonozama i infektivnim bolestima u nastanku kroz transdisciplinarnu pristupe.

Angažovanje antropologa u istraživanjima pod okriljem „Jednog zdravlja“ ima za cilj da integriše pitanja društvenih odnosa, kulture, okoline, ljudskog i životinjskog zdravlja. Smatra se da je zadatak antropologa da u realnom vremenu otkrije kritične uvide u socio-kulturnoj dinamici koja utiče na zdravlje

¹⁴ <https://www.oneworldonehealth.org/>

¹⁵ Koncept “jedinog zdravlja” (One health) je interdisciplinarna platforma, koja se zalaže za bolje razumevanje i spremnost, postojećih i budućih pojava zoonotskih bolesti, izbijanja zaraznih bolesti i njihovog ponovnog pojavljivanja kod ljudi i životinja i za antimikrobnu životnu sredinu (Savić et al. 2021, 26). Ovaj koncept prepoznaje povezanost zdravlja ljudi sa zdravljem životinja i životne sredine. Predstavlja zajedničku saradnju više različitih disciplina koje saraduju na lokalnom, nacionalnom i globalnom nivou – da bi se postiglo optimalno zdravlje ljudi, životinja i životne sredine. Koncept se počeo primenjivati nakon potpisivanja zajedničkog dokumenta između Svetske zdravstvene organizacije (SZO), Svetske organizacije za zdravlje životinja (OIE) i Organizacije za hranu i poljoprivredu (OIE). Od samog početka za prioritete teme zajedničkog delovanja postavljeni su: virus besnila, od kojeg godišnje umre 59. 000 ljudi, zatim drugi virusi zoonotskog karaktera kao što je ptičji grip.

i time doprinesu dubljem razumevanju povezanosti svih faktora od uticaja na zdravlje. Ovaj je pristup posebno značajan u borbi protiv složenih zdravstvenih izazova kao što su zoonotske bolesti. Strategije dugoročnih zdravstvenih intervencija uključuju lokalna znanja i kulturne kontekste, zato su antropolozi uključeni u izradu strategija za rešavanje bolesti. Antropolozi bi, uz epidemiologe i preventivnu medicinu, trebalo da pronađu odgovore na neka od najvažnijih pitanja neophodnih za stvaranje strategije promocije zdravlja koja će se primenjivati na populaciji iz perspektive „Jedno zdravlje“ (Ortega, Ortega and Simon 2022, 6).

Koncept Jednog zdravlja obuhvata i aspekte poput bioterorizma, životinja kao prediktora bolesti i psiholoških veza između ljudi i životinja. U antropološkim istraživanjima primenjuje se metodologija etnografije više vrsta. Iz veterinarske antropologije pitanje zdravlja ljudi ukazalo je na istorijske događaje, veze među vrstama, čak i zablude koje su imale implikacije na ljudsko zdravlje. Hristos Linteris sproveo je istraživanje konfigurisanja kuge na Kinesko-Ruskoj granici iz etnografske perspektive primenom istorijsko-antropološke analize korišćenja etnografije i etnografskih podataka od strane medicinskih stručnjaka i njihov doprinos formiranju globalne nauke o kugi (Lynteris 2016). Ljudsko životinjski odnosi postavljeni su kao centralno pitanje javnog zdravlja, kliničke medicine, ishrane i laboratorijskih istraživanja. U kontekstu međuzavisnosti zdravlja ljudi i životinja, veterinarska antropologija dobila je novi okvir posmatranja kroz različite teme iz domena medicinske antropologije, kao što su: „Jedno zdravlje“, antropocen, veterinarske bolnice i palijativna nega životinja, i dr. (Brown and Nading, 2019; Keck 2018; Sharp 2019).

U cilju zaštite stanovništva od gripa, Gugl je predstavio svoj program Google Flu Trends (GFT) 2008. godine sa ciljem praćenja izbijanja influence u realnom vremenu. Iako je GFT obećavao revoluciju u monitoringu javnog zdravlja, ovaj je sistem zatvoren 2015. godine nakon što je dosledno precenjivao aktivnost gripa, posebno tokom epidemija.

Svetska zdravstvena organizacija je integrisala društvene determinante zdravlja u jedan od svojih strateških programa (WHO, 2010). Prepoznavanjem ekologije zaraznih bolesti kao produkta društvenih odnosa postaje očigledno da se, u cilju razumevanja uticaja i obima ovih odnosa, ne možemo oslanjati na pretpostavke o konstituciji ljudskog zdravlja, ljudskog tela ili konstitucije „globalnog“ kao takvog. Uprkos heterogenosti kojoj ovaj koncept teži, istraživači iz društvenih nauka osetili su se značajno manje prisutnima u istraživačkim agendama Jednog zdravlja (Wolf 2015), dok se istraživačima iz prirodnih nauka činilo da je ovaj koncept isuviše antropocentrično postavljen (Kamenshchikova et al. 2021).

b) Životinje i ljudi u doba globalne nesigurnosti:
biosigurnost i intervencije

Uprkos činjenici da podrazumeva različite probleme i prakse, pojam biosigurnosti se nalazi u širokoj upotrebi u sektoru javnih politika. U Evropi se biosigurnost povezuje sa pokušajima da se upravlja kretanjem patogenih agenasa i pojavom bolesti. Preporuke javnih politika usmeravaju se na individualne farmske prakse i uključuju tehnike za sprečavanje stočnih zaraza i mere za obuzdavanje izbijanja bolesti. Nasuprot tome, u Sjedinjenim Američkim Državama ovaj pojam se odnosi na rizike širenja bioloških patogenih agenasa među ljudskom populacijom, sa posebnim naglaskom na laboratorijama koje se bave potencijalno opasnim mikroorganizmima, mogućnostima upotrebe patogena u bioterorizmu i na zoonozama (Bingham and Hinchliffe 2008, 173).

Osnovna svrha korišćenja ovog termina leži u njegovoj primeni kroz razvoj preventivnih mera i pripreme za potencijalne opasnosti, bilo da su one lokalnog ili globalnog karaktera. Pitanja javnog zdravlja dodatno se problematizuju kroz koncept „globalnog zdravlja”, koji polazi od pretpostavke da je intenziviranje globalne cirkulacije ljudi, životinja, poljoprivrednih proizvoda i tehnologija doprinelo širenju novih i opasnih bolesti.

Biosigurnosne intervencije predstavljaju primenu mera biosigurnosti u različitim kulturnim i ekonomskim kontekstima. Problematizacija ovih sfera navela je kreatore politika javnog zdravlja da se pripremaju za izbijanje događaja koji predstavljaju rizik za bezbednost stanovništva i životinja. U Evropi je fokus bio na individualnim farmskim praksama, uključujući hitne mere za suzbijanje epidemija i tehnike za sprečavanje infekcija stoke. U SAD-u su razvijeni skupi programi uz intenzivnu upotrebu tehnologija (npr. projekat Bioshield), kao i prakse anticipativnog istraživanja u molekularnim naukama, skladištenja antivirusnih lekova i pojačane regulacije laboratorija (Bingham and Hinchliffe 2008, 173).

Veterinarska antropologija i biosigurnost se prepliću u razumevanju uticaja bolesti životinja na ljudska društva. Svetska zdravstvena organizacija je, u svom godišnjem izveštaju za 2007. godinu istakla alarmantan prelaz u „delikatnom balansu između ljudi i mikroba“ i zatražila da se rekonfiguriše okvir za ovaj novi pejzaž pretnji, koji je nazvan „Javna zdravstvena bezbednost“. Za povećanje rizika od epidemija bolesti zaslužno je niz faktora – od demografskih promena, ekonomskog razvoja, porasta globalnih putovanja i trgovine, sukoba itd. Nova mikrobiološka opasnost može da se pojavi u četiri oblasti: nove zarazne bolesti; bioterorizam; nauke o životu; i bezbednosti hrane. U svakoj od ove četiri oblasti serija događaja ukazuje na nove biološke pretnje, a evidentno je preklapanje rizika sa delatnostima veterinarske medicine (Collier and Lakoff 2008, 7-9). Antropologija može da pruži uvide u socijalne, kulturne i etičke dimenzije zdravlja i bolesti. Razumevanje kako različite kulture definišu zdravlje i bolest

može uticati na odgovore javnog zdravlja, dok poznavanje lokalnih verovanja o bolestima može pomoći u prilagođavanju zdravstvenih intervencija. Antropološka istraživanja savremenosti ispituju genealogiju, imaginarij i artikulaciju oblasti biosigurnosti. Antropolozi, u saradnji sa veterinarima, ispituju društvene dimenzije zdravlja životinja da bi razumeli lokalna znanja i percepcije rizika u vezi sa zoonozama. Iako okviri biološke bezbednosti imaju za cilj standardizaciju prakse, stvarnost kulturnih uverenja i ekonomskih ograničenja često osporavaju njihovu efikasnost, sugerisući potrebu za prilagodljivijim i kontekstualno osetljivijim strategijama.

Garet Entikot (Enticott 2011) predstavlja prednosti etnografskog istraživanja biosigurnosnih praksi na farmama u UK tokom sprovođenja mera za detekciju tuberkuloze goveda (bTB), ukazujući da je insajderski položaj neophodan za razumevanje razloga zašto veterinari striktno ne poštuju propisane protokole testiranja. Etnografski pristup mu je omogućio da u kontekstu održivosti poveže brigu farmera za upravljanje zdravljem životinja i realnost veterinarskog rada. Zaključio je da veterinari ne vrše testiranje prema protokolima zato što su pravila testiranja na tuberkulozu goveda preambiciozna i zato što posao veterinara nije tehnički, već socijalni. Društveni kontekst u kome rade od ključne je važnosti za njihovu praksu, dok s druge strane obuka koju sprovodi država nije dovoljna da prepoznaju značaj širih organizacionih faktora, što podriiva pokušaje da se veterinari ohrabre da testiranje obavljaju prema pravilima (Enticott 2011, 50).

Porast epidemija i pandemija zoonotskog porekla uticao je na promene u domenu nadležnosti nad praćenjem bolesti. Izbijanje *spongiformne encefalopatije* (poznate kao bolest ludih krava, BSE) u Francuskoj je izazvalo sumnju na postojeće pristupe regulisanja bezbednosti hrane. Do tada je bezbednost hrane predstavljala odgovornost veterinara koji su vodili brigu o bolestima koje su se redovno javljale u životinjskoj populaciji. Krize koje su pratile vesti o bolesti ludih krava i ptičijem gripu ubrzo su se proširile na oblast bezbednosti hrane. Obe krize kreirale su sličnu paniku među konzumentima, iako je bilo jasno da se razlikuju u stepenu opasnosti od konzumacije mesa i proizvoda od mesa krava i živine, jer je dobra termička obrada piletine dovoljna da uništi virus avijarne influence. Ipak, već posle prvog slučaja H5N1 u februaru 2005, kada su Francuski mediji objavili vest da se virus može preneti sa ptica i živine na ljude, opala je prodaja živinskog mesa za 20% (Keck 2008, 198).

Neizvesne, ali potencijalno katastrofalne pretnje, koje su se ticale pre svega ljudskog zdravlja i života, naterale su francusku vladu da favorizuje pristup predostrožnosti. Kao odgovor na BSE krizu, država je osporila do tada nesporni autoritet veterinara¹⁶, tako što je osnovala novu francusku agenciju za bezbed-

¹⁶ To svakako treba razumeti u kontekstu poljuljanog poverenja u mogućnosti veterine da zaustavi širenje bolesti sa životinja na ljude. S druge strane, to je i bio veliki udarac na veterinarsku profesiju koja se profilisala upravo u Francuskoj, kolevci sa-

nost hrane, u kojoj su lekari imali vodeću ulogu (Keck 2008, 199). Ove dve bolesti izazvale su još jednu krizu, direktno utičući na narušavanje prehrambenih navika Francuza. Osvrćući se na one koji pate pod merama biosigurnosti, Kek će uputiti kritiku biosigurnosti kao mehanizmu javnih politika, posmatrajući je kao sveobuhvatni oblik moći, gubljenje vremena i novca u ime zamišljene katastrofe. Ipak, on će izdvojiti biosigurnost koju koriste veterinari, koja se odnosi na odgovornost odgajivača stoke, ili lekara koji organizuju plan pandemije za bolnice, čak i kada se odnosi na isti virtuelni događaj, pripreme za odgovor na mutaciju virusa H5Na – koja zadobija sasvim drugačije značenje kada se posmatra sa drugog kraja lanca proizvodnje živih bića (Keck 2008, 220-221).

c) Zoonoze

Jedna od razvijenijih oblasti saradnje između veterine i antropologije jeste istraživanje zoonoza¹⁷, posebno u okviru šire brige o zdravlju ljudi. Zoonotske bolesti i epidemije istražuju se kroz širok spektar analitičkih perspektiva, kao što su studije biosigurnosti, kritičke studije životinja i debate o antropocenu. Muelbejn (Muehlenbein 2016) tvrdi da su antropolozi najbolje opremljeni za proučavanje kulturnih uzroka pojave zoonotskih bolesti, Sodikof (Sodikoff 2020) smešta zoonozu u kontekst antropogenih promena sredine, a Hinčlif (Hinchliffe 2015) ukazuje da zoonotske bolesti odražavaju mozaik promenljivosti interakcija između ljudi i životne sredine. Antropolozi istražuju diskurse i prakse ljudsko-životinjskih odnosa, kao teme od interesa za medicinsko, epidemiološko i javno zdravlje, njihovu problematizaciju, intervencije i osporavanja (Keck and Lynteris 2018). S druge strane, zoonoze su otvorile i nova pitanja o obavezama i etičkim pitanjima koje čovek ima u odnosu na zdravlje životinja. Antropološke studije zoonoza odražavaju dve različite, iako preklapajuće promene objekta: od individualnog ka javnom i globalnom zdravlju, i od ljudske ka ne-ljudskoj bolesti i oboljenju.

---

vremene veterine. Poljoprivredne reforme u Francuskoj u 18. veku uspostavljene su radi suzbijanja kuge goveda. Zahvaljujući jakoj podršci dvora, u predrevolucionarnoj Francuskoj uspostavljena je i započela je da radi prva škola za obrazovanje veterinara (u Lionu 1762. godine). To je ujedno trenutak kada se etablira savremena veterina, na obrazovnom sistemu koji je postavio Burželat, koji je počivao na kombinovanju savremene teorije - anatomije životinja i veterinarske prakse. Pored stečenog medicinsko-veterinarskog znanja, pitomce škole su učili i pravilnom profesionalnom ponašanju. Francuski model veterinarskog obrazovanja postao je model za slične škole osnivane u Evropi narednih decenija.

¹⁷ Karakteristike zoonoza su mnogostruke etiologije (bakterije, virusi, rikcije i dr.), polivalentnost širenja (kontaktno, alimetarnim i aerogenim putem, kao i preko vektora-krpelja, komaraca i dr.) i poliformna klinička slika. Dijagnoza zoonoza se teško postavlja bez laboratorijskih testova. (<https://www.zdravlje.org.rs/index>)

Antropološka istraživanja usmerena su na razumevanje složenih interakcija između ljudi, životinja i prirodne sredine, uz naglašavanje društvenih i kulturnih dimenzija tih odnosa. Ovaj pristup naglašava fluidnost u kategorijama vrsta i prepoznaje uticaje kulturnih praksi na odnose između ljudi i životinja. Različite kulture stvaraju različite koncepte životinja i njihovih uloga u društvu. Antropolozi takođe istražuju kako lokalna znanja, verovanja i prakse oblikuju odgovore na zoonotske bolesti. Analiziraju kulturne kontekste da bi uočili kako različite zajednice komuniciraju sa životinjama i opažaju rizike povezane sa bolestima (Keck and Lynteris 2018). Značaj tih podataka može da bude ključan u efikasnosti mera za suzbijanje i kontrolu bolesti. S druge strane, uticaji na kontrolu rizika koji dolaze od kulturnih praksi teško je kontrolisati. Samo šire razumevanje društvene dinamike koja utiče na ljudsko-životinjske odnose daje smernice javnim politikama za upravljanje zoonozama.

Upotreba etnografskih metoda omogućava antropolozima da dokumentuju proživljena iskustva pojedinaca u pogođenim zajednicama. Ovaj pristup pruža kritičan uvid u to kako se zdravlje i bolest percipiraju i upravljaju na lokalnom nivou, iznoseći lične narative koji najčešće izmiču kvantitativnim podacima. Dok etnografski metod služi za detaljno opisivanje posmatrane situacije, zadatak antropologa je da zauzme istraživačku poziciju za kontekstualizaciju pitanja u istraživanju zoonoza kao vitalnog pitanja javnog zdravlja. Na taj način on otvara multidisciplinarnu perspektivu za istraživanje složenih mreža uzroka između ljudi i životinja. Zato se antropologija zoonoza može istraživati kroz istraživanja zdravlja, oboljenja i bolesti kao dinamičkih okvira i iskustava uključenih u strukturiranje interakcija između ljudi i životinja, dok se istovremeno kritički ispituju epistemološki, politički i ekonomski okviri koji stvaraju naučne discipline i režime koji se bave koegzistencijom između životinja i ljudi (Keck and Lynteris 2018, 11).

Pod supervizijom Frederika Keka, tri istraživača su sprovela istraživanje društvene reprezentacije bolesti životinja u tri različita konteksta – Australije, Laosa i Mongolije, polazeći od hipoteze da je zoonotska bolest prilika da se preispitaju različite predstave o zajedničkim polaritetima ljudi i životinja, koje služe za stabilizaciju krize koju stvara bolest (Keck et al. 2021). Cilj rada je bio da se uporede predstave o patogenima koji prelaze barijere vrste na ontološkim nivoima. U Australiji je Arno Morvan (Morvan) istraživao aboridžinske reprezentacije o letećim lisicama (vrsta slepog miša), kao prirodnim rezervoarima virusa Hendra (HeV)¹⁸; Nikolas Lejn (Lain) je proučavao ljud-

---

¹⁸ Od 1994. godine, ovaj virus iz porodice Paramyxoviridae je ubio 89 konja i 4 čoveka u Australiji, prenoseći se sa letećih lisica na konje i sa konja na ljude. HeV je pronađen kod četiri vrste australijskih Pteropusa: *Pteropus alecto*, *P. scapulatus*, *P. conspicillatus* i *P. poliocephalus*. Intervencije u oblasti bio-bezbednosti su imale za cilj

sko-životinjski rad i lokalna znanja o slonovima uključujući domestikaciju i etnoveterinarske prakse u postkolonijalnom Laosu i Indiji; Sandrina Ruhlman (Ruhlman) izučavala je materijalnu kulturu i tehnike pripreme hrane u post-komunističkoj Mongoliji. Po uzoru na Kekova istraživanja u južnoj Kini, zajedno su sastavili upitnik o patogenima koji prelaze barijere vrsta, obuhvatajući pitanja o bolestima koje izazivaju hendra virus, tuberkuloza, bruceloza, antraks i slinavka i šap. Istraživači su spojili kvalitativnu metodu upitnika, otvorenu diskusiju i posmatranje s učestvovanjem, učestvujući u ritualima koji uključuju životinje, rad sa životinjama i stočarske prakse. Njihova istraživanja su pokazala da zoonoze zadiru u fundamentalne aspekte društvenog života. Kada patogeni pređu granice vrsta dovode u pitanje brojne binarne konstrukcije socijalnog reda. Ispitujući reakcije tri takve binarne opozicije – unutrašnje/spoljašnje, divlje/domaće i bolest/smrt na reprezentaciju zoonoze, otkrili su da su lokalna znanja povezana sa politikom očuvanja nasleđa, sa ciljem zaštite životinja dok štite one koji žive sa njima. U tom kontekstu socijalne reprezentacije patogena, integrišu domoradačke ontologije u stabilizovane institucionalizovane forme. Dok izbijanja zoonotskih bolesti mogu ponekad voditi ka opoziciji/sukobu između domorodaca i eksperata za zaštitu životne sredine, mogu se takođe otvoriti mogućnosti za njihovu saradnju. Zoonoze proizvode znatno složenije odnose između ljudi i životinja koji se ne mogu kategorizovati suprotnošću između prirodnih rezervoara i kulturnih intervencija, kako ih kategorizuje javno zdravlje, već ih treba analizirati u ontološkom procesu društvene reprezentacije (Keck et al. 2021).

Najčešći put uključivanja antropologa u istraživanje zoonoza je kolaboracija, odnosno istraživanja koja se sprovode u saradnji sa virolozima i epidemiolozima. Pretpostavljena uloga antropologa u toj saradnji je korišćenje holističkog pristupa u rešavanju pitanja javnog zdravlja, kao tumača koji pomažu da se premosti jaz između naučnog znanja i lokalnog razumevanja. Uključujući različite perspektive i podstičući interdisciplinarnu saradnju uloga antropologa bila bi doprinos vitalnim uvidima u efikasno upravljanje i prevenciju zoonoza.

U kritici koja obuhvata shvatanje uloge antropologa u interdisciplinarnim timovima, gde se istraživanja usmeravaju ka percepciji zoonotskog rizika, često se vidi da se njihova uloga redukuje na ulogu osobe koja sakuplja podatke o tome kako razmišlja lokalno stanovništvo ili praćenje higijenskih i nehigijenskih verovanja i praksi (Keck and Lynteris 2018, 10).

---

kontrolu virusa u životinjskom rezervoaru, posebno razdvajanjem konja i letećih lisica. Aboridžini vekovima koristili leteće lisice kao divljač bez uočljivog prenosa HeV na ljude, i pripremali ih kao tradicionalnu medicinu za lečenje respiratornih bolesti, ova tema nikada nije istražena, a stručnjaci za javno zdravlje su ignorisali ili obeshrabrivali ove medicinske prakse i povezano znanje.

d) Nove zarazne bolesti: antropologija pandemija

Učestalo izbijanje novih epizootija i epidemija povećalo je svest o tome da se zarazne bolesti često pojavljuju na preseku ljudskih i životinjskih ekosistema. Razumevanje ovih složenih odnosa zahteva integrativne pristupe koji uključuju prilagođavanje različitim, često suprotstavljenim perspektivama i narativima. Pojava novih zaraznih bolesti¹⁹ otvorila je prostor za angažovanje antropologa u istraživanju društvenih grupa koje mogu biti potencijalni prenosioci bolesti. Ključni izazov koji se postavlja pred veterinarsko-antropološka istraživanja predstavlja razumevanje kako teče razmena patogena između ljudi, divljih i domaćih životinja, u različitim i promenljivim kulturnim kontekstima.

Identifikacije faktora rizika i mesta na kojima može doći do preliva patogena predstavljaju prvi korak u dizajniranju istraživanja. Uloga antropologa u istraživanjima pojave novih zaraznih bolesti ogleda se u kritičkom sagledavanju ljudskog ponašanja i kulturnih obrazaca koji utiču na zdravstvene ishode. Interdisciplinarna saradnja i kontekstualizacija istraživačkih tema doprinose dubljem razumevanju dinamike bolesti, pružajući informacije o efikasnijim i kulturno prilagođenim intervencijama javnog zdravlja. Kvalitativni podaci pružaju uvid u to kako se bolesti pojavljuju na određenim lokacijama, uzimajući u obzir lokalne ekološke uslove, kulturne prakse i društveno-političke kontekste koji oblikuju dinamiku širenja bolesti (Porter 2013).

U okviru identifikacije potencijalnih grupa, prenosilaca patogena, pažnja je usmerena na zajednice i profesije koje se bave mesom divljači, radnike u zoološkim vrtovima, terenske ekologe, turiste, vojno osoblje, izbegličku populaciju, osoblje avio-kompanija, putnike na kruzerima, divlje životinje, filmske stvaraocice i fotografe, polaznike međunarodnih terenskih škola, zdravstvene radnike (posebno veterinare), seksualne radnike, primaocice transfuzije krvi i imunosupresivne populacije. Preporučuje se da se fokus stavi na ove populacije u oblastima u kojima postoji značajno preklapanje sa lokalnim populacijama divljih životinja, kao što su fragmentirani, mozaični pejzaži, vlažne pijace i zaštićeni parkovi (Muehlenbein 2016, 407). Dok se ekološki koncepti rezervoara bolesti zasnivaju na modelima verovatnoće na nivou životinjskih populacija, etno-

¹⁹ Nova zarazna bolest je ona koja se ili pojavila i zahvatila populaciju po prvi put, ili je postojala i ranije ali se brzo širi, bilo u smislu broja ljudi koji se zaraze, bilo na nova geografska područja. Mnoge nove zarazne bolesti su zoonotskog porekla (npr. Covid19). Ljudi imaju mali ili nikakav prirodni imunitet na nove zarazne bolesti, tako da je njihov uticaj na zdravlje, društvo i ekonomiju teško predvideti. U proteklih trideset godina, pojavilo se više od 30 novih infektivnih bolesti (među kojima su: SARS, ptičji grip, H1N1). Činjenica je da je 60% svih humanih infektivnih bolesti i 75% zaraznih bolesti u nastajanju potiču od životinja (WHO 2014,1). Virusolozi širom sveta pomno prate sve promene virusa jer i male virusne mutacije mogu da izazovu velike društvene promene kada pređu barijere vrsta.

grafska metoda omogućava da se kvalitativno i kvantitativno opišu interakcije između ljudi i životinja koje pogoduju zoonotskoj transmisiji. Antropolozi proučavaju kulture kako bi objasnili ponašanja koje epidemiolozi percipiraju kao rizične. Oni dokumentuju društvene, ekonomske, i ekološke faktore koji doprinose pojavi ili ponovnom izbijanju zaraznih bolesti kod životinja (epizootija). Kvalitativni pristup pruža detaljne uvide o tome kako se bolest manifestuje na određenim lokalitetima. Antropolog zatim kritički analizira implikacije javnih zdravstvenih politika, posebno njihov uticaj na marginalizovane društvene grupe, kao i etička pitanja vezana za zdravlje životinja.

Jedan od primera složenog istraživanja novih zaraznih bolesti, jeste rad francuskog antropologa Frederika Keka. On je sproveo višegodišnje istraživanje ptičijeg gripa kao visoko zarazne bolesti sa etnografskim fokusom na zemlje Istočne Azije. Rezultati njegovog istraživanja objavljeni su u dve knjige *Un monde grippé* (2010) i *Avian reservoirs: Virus hunters and birdwatchers in Chinese sentinel posts* (2020). U knjizi *Ptičiji rezervoari: Lovci na viruse i posmatrači ptica u kineskim osmatračnicama*, Kek analizira savremene odnose između ljudi i životinja tokom priprema za pandemiju²⁰. Kombinovanjem socio-antropološke teorije sa etnografijom odnosa ljudi i životinja i tehnikama javnog zdravlja, opisuje nadzor nad rezervoarima divljih ptica u Aziji. Njegov pristup može se okarakterisati kao filozofsko-antropološki, strukturalistički i dekonstrukcijski. Kek istražuje istorijske i genealoške razlike između veterinarskih tehnika prevencije, predostražnosti i pripravnosti.

Kekovo istraživanje oslonjeno je na dve ključne grupe koje su uključene u nadzoru: mikrobiologe i ornitologe. Perspektivu prvih definisao je kroz perspektivu „lovaca na viruse“ i „sakupljača uzoraka“, dok su drugi posvećeni posmatranju i zaštiti životne sredine. Obe grupe su razvile sposobnost da percipiraju okolinu očima životinje koja je njihov plen. Ukrštanjem njihovih perspektiva sa perspektivama javnog zdravlja razrađene su veterinarske tehnike suočavanja s epizootijama. Kek opisuje tehnike pripravnosti koje koriste mikrobiolozi na Tajvanu, u Hongkongu i Singapuru, kako bi se pripremili za potencijalnu pandemiju. Svaka od posmatranih teritorija, u kojima je sproveo etnografska istraživanja, ima specifičan pristup: Hongkong funkcioniše kao stražar sa sistemom ranog upozorenja, Singapur koristi simulacije klanja živine ili evakuacije pacijenata kako bi se pripremio za pandemijske pretnje; dok Tajvan skladišti vakcine i antivirusna sredstva kao deo strategije Hladnog rata za potencijalnu krizu.

---

²⁰ Pandemija započinje kada novi patogen zarazi neimunizovanu ljudsku populaciju. Smatra se da mikrobi mutiraju unutar životinjskih vrsta u svojim „životinjskim rezervoarima“, razvijajući bolest bez vidljivih simptoma pre nego što „zaskoče na ljude“, kod kojih uzrokuju infekcije i zaražavanje.

Kroz ove tri paradigme, on će dalje razraditi antropološke modele vezane za radnje koje prate procese pripreme pandemije. Pozajmljujući koncepte mita, rituala i razmene iz društava lovaca-sakupljača i stočarskih društava, Kek kritički sagledava savremene odnose između ljudi i životinja, na svakoj posmatranoj teritoriji, dok su angažovani u pripremama za pandemiju. Kekova analiza pokazuje kako ove tri teritorije istovremeno saraduju i takmiče se u pripremama za pandemiju ptičijeg gripa, prilagođavajući svoje strategije lokalnim populacijama ptica i ljudi. Posebno zanimljiv aspekt njegovog rada jeste pozicija životinjskih učesnika u pripremi za pandemiju – ptice su uključene u proces anticipativnog znanja koje menja njihove odnose s ljudima. Na primer, Kek je otkrio da su kokoške korišćene kao „stražari pandemije” na živinarskim farmama u Hongkongu: nevakcinisane jedinke postavljane su na ulaze farmi kako bi signalizovale prisustvo virusa (Keck 2020).

Uspešno predviđanje epidemija i epizootija daje ključnu prednost zdravstvenim službama u borbi protiv zaraznih bolesti. Kroz simulacije, stvara se prostor za razumevanje neizvesnosti u međusobnim odnosima ljudi i životinja, kao i pretnji koje bolesti predstavljaju za različite vrste. Ove simulacije takođe podstiču promenu perspektive, u kojoj se ljudi i životinje sagledavaju kao zajednički akteri u scenarijima potencijalnog izumiranja, što doprinosi boljem razumevanju njihovih međusobnih odnosa (Keck 2018).

Završna razmatranja

Pogled u pojavu i razvoj jedne discipline, obično ispisuje i razloge za njen nastanak. Tako i pregled tema i radova iz ove oblasti osvetljava nastanak i domete veterinarske antropologije, kao jedne od nestalnih antropoloških i veterinarskih subdisciplina. U prikazu razvoja ove subdiscipline kombinovan je hronološki i tematski pristup. Na kraju ovog zbirnog pregleda tema, istraživanja i nalaza iz vizure antropologa, možemo da zaključimo kakav je put prešla ova subdisciplina u nastojanju da se uključi u dinamičan svet regulisanja zdravlja i dobrobiti životinja.

Veterinarsku antropologiju obeležilo je najpre pojavljivanje kao prateće, primenjene nauke u razvojnim veterinarskim projektima, zatim njeno ponovno pojavljivanje, sa promenjenim fokusom i pristupom, u okviru medicinske antropologije. Na tom putu proći će kroz tri faze: konzervacijsku, dekonstrukcijsku, i spekulativno-futurističku.

Prvu fazu odlikuje potraga za nazivom discipline i okvirom istraživanja unutar razvojnih projekata USAID-a, orijentisanost ka povezivanju tradicionalnih i savremenih veterinarskih znanja i praksi, kao i ka očuvanju tradicionalnih znanja. Druga faza predstavlja susret antropologa sa temama koje se bave заразним bolestima životinja koje dostižu epidemijske i pandemijske razmere, bezbedno-

šću hrane, zoonozama i traženjem odgovora na pitanja o međusobnom uticaju ljudi i životinja na budućnost sveta koji znamo. Poslednja, najavljena i najnovija faza je spekulativna i aplikativna, u kojoj antropolozi, veterinari, virusolozi, epidemiolozi i softverski inženjeri kreiraju simulacije zonotskih pandemija.

Istražujući okvire, pravce i ishode istraživanja u kojima su učestvovali antropolozi, od sedamdesetih godina dvadesetog veka pa do danas, može se uočiti mesto koje su zauzimali u odnosu na predmet istraživanja, kao i pristup temama istraživanja.

U prvoj fazi, antropolozi su dobili ulogu u timovima za održavanje i unapređenje zdravlja životinja, u funkciji ekonomskog osnaživanja pripadnika malih etničkih zajednica zemalja u razvoju (Latinska Amerika, Afrika), dok su se u drugoj fazi uključili u upravljanje novim zaraznim bolestima i kritičkom istraživanju zoonoza i biosigurnosti. U prvoj fazi veterinarske antropologije preovladavao je evolucionistički ili ekoevolucionistički pristup, dok se u narednim fazama antropološka istraživanja oslanjaju na postevolucionistički, strukturalistički pristup i etnografiju više vrsta.

Nakon razloženih rezultata ove saradnje, ustanovićemo da je veterinarska antropologija doprinela dubljem razumevanju načina na koji ljudi uređuju veterinarske prakse, dok je veterina pružila antropolozima priliku da testiraju antropološke teorije u okviru ljudsko-životinjskih odnosa. Antropolozi su produbili uvide u socio-kulturno-ekološke kontekste u kojima se sprovodi briga o zdravlju životinja i načinima na koji ti konteksti utiču na životinjsko i ljudsko zdravlje i dobrobit.

Od svojih početaka, ova subdisciplina neguje holistički pristup i promoviše integrisani pristup upravljanja zdravljem i bolešću. Zahvaljujući različito postavljenim istraživačkim perspektivama i pitanjima, dala je svoj doprinos primenjenoj antropologiji, veterini, epidemiologiji, medicinskoj antropologiji i kritičkoj antropologiji. U potrazi za svojim predmetom istraživanja i imenom, pojavljivala se pod nazivima – etnoveterinarska istraživanja i razvoj, veterinarska antropologija, antropologija zoonoza, veterinarska humanistika. Bez obzira da li su se antropolozi njome bavili u saradnji s veterinarima ili samostalno, vodila su je pitanja koja pred ljudskim zajednicama i društvom postavljaju povezanost zdravlja životinja i ljudi. Razmatranja o „jednom zdravlju“, biosigurnosti, zoonozama i novim zaraznim bolestima angažuju antropologe kao posrednike u tumačenju složenog sveta odnosa između ljudi, životinja i patogena.

Čini se da u ovako široko postavljenom i dinamičnom polju istraživanja i dalje nedostaje dovoljno antropologa. Nadamo se da će ih ovaj pregled razvoja i tema vezanih veterinarsku antropologiju podstaći na promišljanje i bavljenje ovom istraživačkom oblašću. Brze smene kriza javnog zdravlja obavezuju nas da posvetimo pažnju veterinarskoj antropologiji koja postaje izuzetno relevantna u savremenom svetu. Čovečanstvo svojim delovanjem prelazi granice prirodnih resursa, izazivajući trajne krize i ratove, epidemije i pandemije, što stavlja na probu kompleksne odnose između ljudi i životinja.

Reference

- Antonijević, Dragoslav. 1982. *Obredi i običaji balkanskih stočara*. Beograd: Balkanološki institut SANU.
- Aronson, Dan R. 1985. "Implementing local participation: the Niger range and livestock project." *Nomadic Peoples* 18: 67-76.
- Bairaclı-Levi, Juliette De. 1984. *The complete herbal handbook for farm and stable*. London: Faber and Faber.
- Belaj, Vitomir. 2004. „Tradicijsko stočarstvo na Velebitu i bunjevačka etnogeneza”. *Studia ethnologica Croatica* 16: 5–31. <https://hrcak.srce.hr/40873>
- Bingham, Nick and Steve Hinchliffe. 2008. "Mapping the Multiplicities of biosecurity." In *Biosecurity interventions: global health & security in question*, edited by Andrew Lakoff and Stephen J. Collier, 173-194, New York: Columbia University Press.
- Blond, R.D. 1984. *Partners in research: A five year report of the Small Ruminant Collaborative Research Support Program*. Davis: University California & USAID Publ.
- Broz, Ludek, Frederic Keck, and Kerstin Weich. 2023. "Veterinary anthropology: Samples from an emerging field." *Frontiers in Veterinary Science* 10: 1053256. <https://doi.org/10.3389/fvets.2023.1053256>
- Brown, Hannah, and Alex M. Nading. 2019. "Introduction: human-animal health in medical anthropology." *Medical anthropology quarterly* 33(1): 5-23.
- Brown, Karen, Andrew Ainslie, and William Beinart. 2013. "Animal disease and the limits of local knowledge: dealing with ticks and tick-borne diseases in South Africa." *The Journal of the Royal Anthropological Institute* 19(2): 319-337.
- Chavunduka, D. M. 1976. "Plants regarded by Africans as being of medical value to animals." *Rhodesian Veterinary Journal* 7: 6-12.
- Cook, R.A., W.B. Karesh and S.A. Osofsky. 2017. "One world, one health: Building interdisciplinary bridges". <https://web.archive.org/web/20170211045743/http://www.oneworldonehealth.org/>
- Coollier, Stephen J., and Andrew Lakoff. 2008. "The problem of securing health." In *Biosecurity interventions: global health & security in question*, edited by Andrew Lakoff and Stephen J. Collier, 7–28, New York: Columbia University Press.
- Čubrilović, Vasa ur. 1976. *Odredbe pozitivnog zakonodavstva i običajnog prava o sezonskim kretanjima stočara u jugoistočnoj Evropi kroz vekove*. Beograd: Balkanološki institut SANU.
- Descola, Philippe, and Gisli Palsson. 1996. *Nature and Society: Anthropological perspectives*. London: Routledge.
- Descola, Philippe. 2013. *Beyond nature and culture*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Enticott, Gareth. 2011. "Ethnographic practices and the practices of biosecurity." In *Researching sustainability: A guide to social science methods, practice and engagement*, edited by Alex Franklin and Paul Blyton, 37-51. Abingdon: Earthscan.
- Fong, I.W. 2017. "Animals and mechanisms of disease transmission." In *Emerging Zoonoses, Emerging Infectious Diseases of the 21st Century*. Springer International Publishing.
- Gardiner, Andrew. 2016. "Veterinary anthropology explored." *Veterinary Record* 178(23): 575-576. <https://doi.org/10.1136/vr.i2888>.

- Hinchliffe, Steve. 2015. "More than One World, more than One Health: Re-configuring interspecies health." In Special issue: *One World One Health? Social science engagements with the one medicine agenda*, edited by Susan Craddock and Steve Hinchliffe. *Social Science & Medicine* 129:28–35.
- Høg, Erling, Guillaume Fournié, Md. Ahasanul Hoque, Rashed Mahmud, Dirk U. Pfeiffer, and Tony Barnett. 2021. "Avian influenza risk environment: live bird commodity chains in Chattogram, Bangladesh." *Frontiers in Veterinary Science* 8: 694753. <https://doi.org/10.3389/fvets.2021.694753>
- Ingold, Tim. 1988. *What is an animal?* New York: Routledge.
- Keck, Frédéric. 2008. "From mad cow disease to bird flu." In *Biosecurity interventions: global health & security in question*, edited by Andrew Lakoff and Stephen J. Collier. New York: Columbia University Press.
- Keck, Frédéric. 2010. *Un monde grippé*. Paris: Flammarion.
- Keck, Frédéric. 2011. «Live poultry markets and avian flu in Hong Kong.» In *Food: Ethnographic Encounters*, edited by Leo Coleman, 49-58. Oxford: Berg Publishers.
- Keck, Frédéric. 2016. "Veterinary anthropology: when medical anthropology meets animal studies." *Medicine Anthropology Theory* 3(2). <http://www.medanthrotheory.org/article/view/5659>
- Keck, Frédéric. 2018. «Avian preparedness: simulations of bird diseases and reverse scenarios of extinction in Hong Kong, Taiwan, and Singapore.» *Journal of the Royal Anthropological Institute* 24(2): 330-347.
- Keck, Frédéric, and Christos Lynteris. 2018. "Zoonosis: prospects and challenges for medical anthropology." *Medicine Anthropology Theory* 5(3): 21-34. <https://doi.org/10.17157/mat.5.3.372>.
- Keck, Frédéric. 2019a. "A genealogy of animal diseases and social anthropology (1870–2000)." *Medical Anthropology Quarterly* 33(1): 24-41.
- Keck, Frédéric. 2019b. "Livestock revolution and ghostly apparitions: South China as a sentinel territory for influenza pandemics." *Current Anthropology* 60 (S20): 251-254.
- Keck, Frédéric. 2020. *Avian reservoirs: Virus hunters and birdwatchers in Chinese sentinel posts*. Durham: Duke University Press Books.
- Keck, Frederic, Nicolas Laine, Arnaud Morvan, and Sandrine Ruhlmann. 2021. "Social representations of animal diseases: anthropological approaches to pathogens crossing species barriers." *Parasite* 28(35). <https://doi.org/10.1051/parasite/2021032>
- Lawrence, Elizabeth. 1988. "Horses in society." *Anthrozoös* 1(4): 223-231.
- Lawrence, Elizabeth. 1989. "Wild birds: therapeutic encounters and human meanings." *Anthrozoös* 3(2): 111-118.
- Lawrence, Elizabeth. 1997. "A Woman Veterinary Student in the Fifties: The View From the Approaching Millennium", *Anthrozoos* 10(4): 160-169. <http://dx.doi.org/10.2752/089279397787001049>
- Lawrence, Elizabeth. 2001. "Humans and animals: relationships and boundaries." *Reviews in Anthropology* 30(2): 119-143. <https://doi.org/10.1080/00988157.2001.9978276>
- Lockerbie, Stacy, and Ann D. Herring. 2009. "Global panic, local repercussions: economic and nutritional effects of bird flu in Vietnam." *Anthropology and public health* 1: 566-588.

- Lutovac, Milisav. 1932. *Prilozi za poznavanje stočarstva na našim visokim planinama*. Beograd: Štamparija Davidović.
- Lutovac, Milisav. 1961. „Stočarstvo i stočarski život na Beljanici, Kučaju i Rtnju, planinama istočne Srbije”. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* 9-10: 3–30.
- Lutovac, Milisav. 1977. „Stočarstvo i stočarski život na Peštersko-sjeničkoj visoravni”. *Zbornik radova Geografskog instituta „Jovan Cvijić” SANU*, knj. 29: 157–170.
- Lynteris, Christos. 2016. *Ethnographic Plague: Configuring Disease on the Chinese-Russian Frontier*. London: Palgrave Macmillan.
- Lynteris, Christos. 2017. “Zoonotic diagrams: mastering and unsettling human-animal relations.” *Journal of the Royal Anthropological Institute* 23(3): 463-485. <https://doi.org/10.1111/1467-9655.1264>
- Kamenshchikova, A., P.F.G. Wolffs, C. J.P.A. Hoebe and K.Horstman. 2021. “Anthropocentric framings of One Health: an analysis of international antimicrobial resistance policy documents.” *Critical Public Health* 31(3): 306-331. <https://doi.org/10.1080/09581596.2019.1684442>
- Manceron, Vanessa. 2009. „Avian Flu and Contagious Disputes.” *Ethnologie francaise* 39(1): 57-68.
- McCorkle, Constance M. 1986. “An introduction to ethnoveterinary research and development.” *Journal of Ethnobiology* 6(1):129-149.
- McCorkle, Constance M. 1989. “Veterinary Anthropology.” *Human Organization* 48(2): 156–162. <http://www.jstor.org/stable/44126187>
- Morgan, William T.W. 1981. “Ethnobotany of the Turkana: use of plants by a pastoral people and their livestock in Kenya”. *Economic Botany* 35(1): 96-130.
- Muehlenbein, Michael P. 2016. “Disease and human-animal interactions.” *Annual Review of Anthropology* 46: 395-416.
- Myrdene, Anderson. 1978. *Sami Ethnoecology: Resource Management in Norwegian Lapland*. Doctoral dissertation. Yale University.
- Nading, Alex M. 2013. “Humans, animals, and health: From ecology to entanglement.» *Environment and society: Advances in research* 4(1): 60-78.
- Naumović, Slobodan and Bogdan Dražeta. 2023. „Who Will Turn Me Away from the Sheep?”: Present State and Development Trends of Transhumant Pastoralism in Eastern Herzegovina in the 21st Century. *Etnoantropološki problemi* 18 (4): 1015-1058. <https://doi.org/10.21301/eap.v18i4.2>
- Ortega, Carmelo, Jorge Ortega, and Mari Carmen Simón. 2022. “Anthropology and One Health: a transdisciplinary approach to understanding diseases emergence.” *Open Access Library Journal* 9: e8756. <https://doi:10.4236/oalib.1108756>.
- Pavković, Nikola. 1981. „Društveni život stočara na letnjim stanovima u Bosni.” *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu*, n.s., *Etnologija*, 36-37: 87–114.
- Porter, Natalie. 2013. “Bird flu biopower: Strategies for multispecies coexistence in VietNam.” *American Ethnologist* 40(1): 132-148.
- Perezgrovas, Raul. 1999. “Sheep husbandry and healthcare among Tzotzil Maya Shepherdesses”. In *Ethnoveterinary Medicine: Alternatives for Livestock Development* edited by Mathias, E., D.V. Rangnekar, and C.M. McCorkle. Proceedings of an In-

- ternational Conference held in Pune, India, on November 4-6, 1997. Volume 1: Selected Papers. BAIF Development Research Foundation, Pune, India.
- Raičević, Svetozar. 1931. „O stočarstvu i stočarskom životu u Vasojevićima”. *Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu* 6: 55–72.
- Sandford, Dick. 1981. *Pastoralists as animal health workers: the range development project in Ethiopia*. Overseas Development institute pastoral network paper 12c.
- Savić, Sara, Tamaš Petrović, Marina Žekić Stošić, Aleksandar Potkonjak, Lisa Krump i Barbara Hesler. 2021. “Organizacija koncepta jedno zdravlje”. U *Jedno zdravlje*, uredile Marija Jevtić, Branislava Belić, Sara Savić. Beograd: Akademija medicinskih nauka Srpskog lekarskog društva.
- Schwabe, Calvin, and Isaac Makuet Kuoajok. 1981. “Practices and beliefs of the traditional Dinka healer in relation to provision of modern medical and veterinary services for the Southern Sudan.” *Human Organization* 40(3): 231–238. doi:10.17730/humo.40.3.603068x72h
- Sharp, Lesley A. 2019. “Interspecies engagement in medical anthropology.” *Medical Anthropology Quarterly* 33(1):163-167. doi:10.1111/maq.12493
- Sodikoff, Genevieve Marie. 2020. “Zoonosis”. In *Anthropocene unseen: A lexicon*, edited by Cymene Howe and Anand Pandian, 529–534. Brooklyn, NY: Punctum Books.
- Sollod, Albert E., and James A. Knight. 1983. «Veterinary anthropology: a herd health study in central Niger.» *Proceedings of the Third International Symposium on veterinary anthropology and economics*.
- Sollod, Albert E., Katherine Wolfgang, and James A. Knight. 1984. “Veterinary anthropology: Interdisciplinary methods in pastoral systems research.” In *Livestock development in Sub-Saharan Africa: Constraints, Prospects, Policy*, edited by James R. Simpson, and Phyllo Evangelou, 285-302. Westview Press.
- Sollod, Albert E., and C. Stem. 1991. “Appropriate animal health information systems for nomadic and transhumant livestock populations in Africa.” *Revue Scientifique et Technique (International Office of Epizootics)* 10(1): 89-101.
- Sontag, Susan. 1978. *Illness as metaphor*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Visković, Nikola. 2009. *Kulturna zoologija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- Wilkinson, Annie, M Parker, Fred Martineau, and Melissa Leach. 2017. “Engaging ‘communities’: anthropological insights from the West African Ebola epidemic.” *Philosophical Transactions of the Royal Society B* 372(1721): 20160305. <http://dx.doi.org/10.1098/rstb.2016.0305>.
- Wolf, Meike. 2015. “Is there really such a thing as “One Health”? Thinking about a more than human world from the perspective of cultural anthropology.” *Social Science & Medicine* 129: 5-11. <http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.06.018>
- World Health Organization. Regional Office for South-East Asia. [2014]. *A brief guide to emerging infectious diseases and zoonoses*. WHO Regional Office for South-East Asia. <https://iris.who.int/handle/10665/204722>
- WHO. 2010. *Action on the Social Determinants of Health: Learning from Previous Experiences (Social Determinants of Health Discussion Paper 1)* Retrieved from. http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/44488/1/9789241500876_eng.pdf?
- Žakula, Sonja. 2013. „(Ne)razumeti Darvina: evolucija i konstrukcija granice između ljudi i životinja“. U *Zbornik radova Etnografskog instituta SANU – Kulturna proži-*

- manja: antropološke perspektive*, uredio Srđan Radović, 31–48. Beograd: Etnografski institut SANU.
- Žakula, Sonja. 2014. „Životinjsko telo, nasilje i moralna panika: slučaj keruše Mile“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LXII (1): 163–168. DOI: 10.2298/GEI1401163Z
- Žakula, Sonja. 2017. „Zoološki vrtovi u Srbiji u antropološkoj perspektivi“. Doktorska dis. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Žakula, Sonja. 2021. “Ljudsko-životinjski odnosi u žiži interesovanja: igra/studija slučaja u Srbiji”. *Etnoantropološki problemi* 16 (1): 105-133. <https://doi.org/10.21301/eap.v16i1.4>
- Žakula, Sonja i Ivana Živaljević. 2018. „Izučavanje ljudsko-životinjskih odnosa u antropologiji i arheologiji I“. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LXVI (2): 255–270. <https://doi.org/10.2298/GEI1901153Z>
- Žakula, Sonja i Ivana Živaljević. 2019. „Izučavanje ljudsko-životinjskih odnosa u antropologiji i arheologiji II“. *Glasnik Etnografskog insituta SANU* LXVII (1): 153–172. <https://doi.org/10.2298/GEI1901153Z>

Ivana Lučić Todosić

The Veterinary Science Institute of Serbia, Belgrade
 ivanalucictodosic@gmail.com

*The Development of Veterinary Anthropology:
 Between Application and Interpretation*

This paper explores the development of veterinary anthropology as a sub-field of anthropology that focuses on issues of animal health and disease within human societies and cultures. Emerging in the late 1970s in the United States, initially through ethnoveterinary research and development, it was supported by programs such as the Small Ruminant Collaborative Research Support Program (SR-CRSP) and the Niger Range and Livestock Project (NRL). It arose from the need to integrate the perspectives and expertise of anthropologists and veterinarians in the study of local practices, technologies, resources, and belief systems related to the cultural and social contexts in which animal healthcare occurs within livestock production systems.

The term *veterinary anthropology* was first proposed by Solod and Knight in the early 1980s and was further developed by Constance McCorkle, who introduced a holistic approach within the existing framework of ethnoveterinary research and development. This included the application of theory and practical knowledge to improve livestock health and productivity in developing countries.

The emergence of new infectious diseases such as Ebola, SARS, H5N1, and BSE, along with the ensuing public health crises, stimulated renewed collab-

oration between anthropologists and veterinarians. This led to the formulation of a new research field initially labeled *the anthropology of zoonoses* (2015), which, by 2016, was reintegrated into the broader scope of veterinary anthropology through engagement with the concept of One Health, marking the formal rebirth of this subdiscipline. Beyond interdisciplinary collaboration between veterinarians and anthropologists, this subdiscipline examines the social implications of animal diseases and health perspectives through contemporary anthropological approaches, including structuralism, ontology in human-animal relations studies, and multispecies ethnography. Research perspectives have become increasingly globalized, with fieldwork conducted in disease outbreak centers such as Hong Kong, Taiwan, Singapore, Vietnam, Bangladesh, and Donbas. As the field expanded, veterinary anthropology has undergone repeated re-evaluation and reflection.

Building on existing ethnographic studies of animal-borne diseases and fostering interdisciplinary dialogue, the concept of *veterinary humanities* was introduced in Vienna in 2020 as an expanded field of inquiry, bringing together scholars from animal studies, animal welfare, veterinary science, multispecies anthropology, medical anthropology, and the anthropology of ethics.

The most recent framework positions veterinary anthropology as a philosophical reflection on human-animal relations, developed in collaboration with veterinarians while simultaneously interrogating their roles in those relationships.

In less than half a century, veterinary anthropology has transformed from an applied discipline into a science field that challenges established norms and veterinary practices in search of new responses and innovative solutions that account for the well-being of both animals and humans.

Keywords: ethnoveterinary research and development, veterinary anthropology, applied anthropology, human-animal relations, zoonoses, One Health, biosecurity

*Le développement de l'anthropologie vétérinaire:
Entre utilisation et interprétation*

Dans ce travail est présenté le développement d'une sous-discipline anthropologique tout à fait singulière, *l'anthropologie vétérinaire*. Sont étudiés la définition, les domaines, les thèmes de recherche et le rôle de l'anthropologue dans les recherches transdisciplinaires. Ont ensuite été présentées les orientations prises dans ce domaine et la contribution qu'il a donnée dans le secteur de la santé publique. L'anthropologie vétérinaire est née du besoin d'approcher les questions des maladies des animaux dans les pays en voie de développement d'un point de vue holistique, et de procurer aux éleveurs un mode de soins sûr,

culturellement et économiquement acceptable pour la santé du bétail. En utilisant les méthodes ethnographiques, les anthropologues ont, ensemble avec les vétérinaires, résolu des questions importantes pour la santé des animaux et le bien-être des humains. En suivant les défis du temps, les anthropologues ont au début du 21e siècle déplacé leur centre d'intérêt du rapprochement entre les pratiques de la médecine vétérinaire traditionnelle et celles de médecine vétérinaire moderne vers des questions de la contribution des communautés humaines et des pratiques culturelles à la propagation des maladies contagieuses. En menant des recherches ethnographiques dans les épices des épizooties, ils ont repéré des changements dans les rapports des hommes et des animaux et ont fait un pas de plus vers la compréhension des espèces.

Mots clés: recherches et développement ethnovétérinaires, anthropologie vétérinaire, application de l'anthropologie, rapports des hommes et des animaux, zoonoses, Une seule santé, biosécurité

Primljeno / Received: 20.02.2025

Prihvaćeno / Accepted for publication: 17.04.2025.